

Висновки до розділу 4

1. Однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств є диспаритет цін продукції

умножувати, а раціоналізувати цей капітал і створити умови для гарантування прояву оптимальної продуктивності земель.

На практиці досягти рівновеликого прибутку на авансований капітал можна трьома шляхами:

1) дотувати сільськогосподарське виробництво (при дефіциті бюджету і низькій продуктивності культур та перевитратах матеріальних і енергетичних ресурсів);

2) адміністративно підвищити ціни на сільськогосподарську продукцію на необхідну величину (за низької платоспроможності населення);

3) збільшити продуктивність культур, зменшити витрати ресурсів, включаючи земельні, оптимізувати їхню структуру.

Розглянемо ці варіанти. По-перше, в умовах досягнення крайною критичної межі дефіциту державного бюджету сподіватись на додаткові державні дотації може тільки безнадійний мрійник. Можливість такого могла бути: 1) якщо буде підвищена заробітна плата і не зросте інфляція; 2) держава направить усі свої фінансові ресурси на цю справу; 3) одночасно держава за допомогою протекціонізму (митних бар'єрів на шляху вільної торгівлі з західними країнами за умовами СОТ, де продукція значно дешевша) буде захищати своїх товаровиробників від зарубіжних конкурентів. Можна уявити неможливість такого паритету на прикладі США. Там у 1984 р. фермери витратили на виробничі потреби 140 млрд дол [4]. Збільшимо цю величину в шість разів (перевитрати ресурсів в аграрному секторі України порівняно з розвинутими країнами) і одержимо 840 млрд дол витрат. Ця сума не набагато менша бюджету США, і навіть така багата країна не в змозі утримувати паритет цін між сільським господарством і промисловістю в цих умовах. За іншим шляхом через низьку платоспроможність населення збільшення цін на сільськогосподарську продукцію нічого не дасть – її, у кращому випадку, просто не будуть купувати. Отже, проблема паритету цін є набагато складнішою, ніж просто визначення ціни для рівновеликих прибутків. Таким чином, найкращим шляхом на даному стані вітчизняної економіки є третій варіант. Паритет цін можливий при оптимізації територіального розміщення і структури виробництва з урахуванням еколого-економічних вимог.

податків. Крім того, ЄС опинився в центрі численних конфліктів з торговельними партнерами, які обвинувачували його в тому, що він своїми експортними субсидіями сприяє продажу своїх надлишкових товарів, що означає демпінгову підтримку, чим сприяє загальному зниженню цін на світовому ринку.

Стислий огляд розв'язання проблем диспаритету цін дає можливість зробити наступні висновки. Диспаритет цін виникає через взаємодію багатьох причин: науково-технічний прогрес у сільському господарстві, іммобільність ресурсів, демонополізація сільськогосподарського ринку та ін. Усі ці причини призводять, врешті-решт, до надлишку сільськогосподарських товарів і, як наслідок, до падіння цін і доходів сільськогосподарських виробників. Одночасно спостерігаються більш швидкі темпи зростання цін на несільськогосподарську продукцію. Нееквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю призводить до перетікання доходів у промисловість за рахунок сільського господарства. Отже, всі причини можна звести до двох: надвиробництво сільськогосподарських продуктів і більш швидке зростання цін на промислові товари. Звідси витікають як цілком зрозумілі й обґрунтовані шляхи подолання диспаритету цін.

По-перше, це скорочення площі посівів культур з метою зменшення обсягів виробництва. Досвід США показав, що цей шлях для регулювання обсягів недостатньо ефективний, тому що вилучаються з обробітку найгірші землі, а на решті застосовують інтенсивні технології і виробництво не тільки не зменшується, а в деяких випадках збільшується. Проте, з точки зору збереження земельних ресурсів, цей захід є достатньо позитивний і його необхідно впроваджувати в Україні, особливо у формі спеціальних зон з підвищеним розміром чорного пару. Його необхідно впроваджувати і з точки зору витрачених ресурсів. Якщо недостатньо мінеральних і органічних добрив, кормів, то, відповідно до логіки, необхідно обробляти стільки землі, щоб внесення добрив відповідало нормам, а тварин мати стільки, щоб кормити їх теж відповідно до науково обґрунтованих норм.

По-друге, розглянемо вимоги підтримки українських сільськогосподарських підприємств шляхом забезпечення паритету цін, пільгового кредитування, вирішення питань матеріально-технічного забезпечення, проектування раціонального використання земель та ін. Досягти паритетності цін на сільськогосподарську та промислову продукції відомі вітчизняні вчені Саблук П. Т., Месель-Веселяк пропонують шляхом обчислення норми прибутку, враховуючи весь капітал, включаючи вартість землі [9; 6]. Але потрібно не лише

на основі чотирьох індексів, які відображають відповідні витрати фермерських підприємств у сукупних витратах:

- індексу цін на всі товари, що купують фермери як для особистих, так і для виробничих цілей;
- індексу процентів, які сплачують фермерські господарства за іпотечну заборгованість по кредитах;
- індексу податків, які сплачують фермери за нерухоме майно;
- індексу заробітної плати сільськогосподарських працівників.

Паритетний індекс необхідний для розрахунку паритетних цін реалізації та паритетного співвідношення.

Паритетна фермерська ціна – це така ціна, яка дозволяє придбати за певну кількість проданого фермерами продукту стільки предметів споживання, засобів виробництва та послуг, скільки можна було їх придбати у 1910-1914 роках.

Паритетні ціни визначаються по 160 видах сільськогосподарської продукції на основі фермерських цін реалізації продукції в середньому за попередні 10 років та цін, що склалися за 1910-1914 роки.

Аналогічна система підтримки сільського господарства існує в країнах ЄС. Кожного року Рада Міністрів, до складу якої входять міністри сільського господарства країн – членів ЄС, визначає цільові ціни на основні види сільськогосподарської продукції. Цільова ціна є верхньою межею цін для країн ЄС, і, як правило, вона значно вища за ціну на світовому ринку. Щоб дешевий імпорт не міг збити цільову ціну, з усіх імпортованих товарів стягується мито у розмірі різниці між цільовою ціною і ціною світового ринку, за якою імпортовані товари могли б продаватися на ринку ЄС. Розмір цього мита коливається залежно від різниці між перемінною ціною на світовому ринку та цільовою, постійною ціною для даного року. Таке мито дозволяє конкурувати імпортним товарам лише у випадку, коли ціна на внутрішньому ринку ЄС дорівнює цільовій.

Цей механізм підтримки сільського господарства запобігає імпорту сільськогосподарської продукції у ЄС.

Для стимулювання експорту Рада Міністрів встановлює так звану «інтервенційну ціну», яка набагато більша за ціну на світовому ринку. Аграрні підприємці отримують за кожен тону сільськогосподарської продукції субсидію в розмірі різниці між інтервенційною ціною і ціною на світовому ринку. Звичайно, що для бюджету ЄС такі субсидії зазначають збитки. З часом сильна цінова підтримка виробництва сільськогосподарської продукції привела до істотного зростання обсягів виробництва, і ЄС перетворився в чистого експортера аграрних товарів. Така політика є великим тягарем для споживачів і платників

Існують і інші організації для сільського господарства США. Серед них – Управління розвитку (Cooperative Extension Service, що було засновано у 1914 р. і призначене для пропаганди нових методів агротехніки та покращання життя у сільських місцевостях. У кожному графстві з розвиненим сільським господарством є уповноважені, діяльність яких фінансується із фондів федеральних органів штату і графства і які знайомі як із проблемами фермерських господарств, так і з останніми досягненнями сільськогосподарських дослідницьких станцій і коледжів.

Управління охорони ґрунтів (Soil Conservation Service), яке засновано у 1936 р., також отримує підтримку від федерального уряду і має помітні результати.

Втручання держави у справи фермерських підприємств не обмежується рівнем федеральних органів. Власті штатів, як і посадові особи у графствах, а також федеральні органи приділяють немало уваги сільському господарству. Чим важливіший цей сектор економіки, тим сильніше прагнення підтримати його з політичних і економічних причин. Закони за принципом «Купуй у себе вдома» часто обумовлюють купувати продовольство для державних установ переважно у відповідному штаті. Антимаргаринові закони викликали зростання споживання вершкового масла, яке виробляється на місцях у штатах з розвинутим молочним господарством. Закони про санітарну профілактику молочних продуктів часто спрямовані не тільки на забезпечення якості і правил та вимог гігієни, але й на здійснення певного контролю за поставками з інших штатів, у відношенні до яких можна застосувати більш жорсткі стандарти, встановлювати транспортні обмеження. У штатах (крім федеральної системи) існують свої системи контролю за виробництвом основних продуктів фермерських господарств, а іноді вводяться свої системи контролю за виробництвом основних продуктів фермерського господарства з метою запобігання надвиробництва деяких продуктів. Коротко кажучи, навіть у районах, де принцип «вільного підприємництва» користується особливою популярністю, таких, наприклад, як штат Каліфорнія існування, в своєму роді виключних проблем сільського господарства призвело країну до прийняття заходів і привласнення функцій, які нагадують напівсоціалістичне суспільство.

Розглядаючи розвиток вирішення проблеми паритету цін у США, можна зробити висновок, що сільськогосподарська політика не може і не виходить за межі старих ідей. У кінцевому розрахунку служба економічних досліджень міністерства сільського господарства США розраховує так званий паритетний індекс. Його визначають

цього щорічно вивільнялася земля, щодо якої дія контракту припинялася, загальна площа до 1969 р. скоротилася до 3 млн акрів (1,2 млн га).

У переліку інших спроб, які здійснювалися з 1960 р. для того, щоб переконати фермерів скоротити земельну площу, що обробляється, можна назвати прийняту в 1961 р. надзвичайну програму по фуражному зерну, спрямовану на скорочення посівів кукурудзи, сорго, ячменю, вівса. Програма регулювання земельних площ, що прийнята у 1966 р., багато в чому нагадує систему депонування землі, прийняту в 1956 р., але вона була розрахована на більш тривалий строк (5-10 років), протягом якого земля не оброблялася, і менш значні розміри стимулювання. Внаслідок здійснення цієї програми площа земель, що обробляються, знову скоротилася у 1969 р. лише на 4 млн акрів. Проте внаслідок реалізації різних комплексів заходів загальна площа необроблюваних земель зросла з 14 млн акрів у 1956 р. до максимуму – 65 млн акрів у 1962-му, після чого вона протягом декількох років знижувалася, але знову збільшилась до 58 млн акрів у 1969 році.

У кінцевому рахунку сільськогосподарська політика уряду США зводиться до асигнування коштів на підтримку цін. Ця політика звичайно здійснювалася корпорацією товарного кредиту, яка або закупляла урожай, або надавала під нього позику (виходячи із рівня цін, що підтримувалися), внаслідок чого урожай становився державною власністю, якщо фермер не міг продати свою продукцію за більш високу ціну в іншому місті. Щоб мати право на послуги корпорації, фермер зобов'язаний здійснювати встановлений контроль за розміром земельних площ або притримуватися квот, що встановлюються щорічно корпорацією для відповідних культур. Різні додаткові програми являють собою спроби вилучити із обробки площі, зайняті сільськогосподарськими культурами тимчасово або постійно.

Здійснення фермерських програм не досягло того успіху, на який сподівалися, внаслідок складності і різноманітного характеру потреб у різних секторах сільського господарства і в різних районах США через значний прогрес в галузі техніки. У 1970 році довелося прийняти новий закон про сільське господарство, і, незважаючи на всю критику і вимоги, він, по суті, став таким же, як і його попередники. Була встановлена гранична сума субсидій, яка сплачується одному фермерському господарству (55 000 доларів на кожную сільськогосподарську культуру – на одній фермі). Практичне значення цього обмеження невелике, і поза увагою залишилося сільське населення з низьким доходом.

Упродовж 40-х років була проведена організаційна перебудова федеральних органів з метою зазпечення швидкого збільшення виробництва продовольства, щоб подолати нестачу його під час війни і на початку післявоєнного періоду в усьому світі. Протягом майже 10 років значні субсидії на підтримку цін і інші заходи заохочували фермерів робити великі капіталовкладення і широко розвивати господарство з тим, щоб досягти максимально можливого обсягу виробництва.

Проте на початку 50-х років, коли попит заокеанських країн на продовольство скоротився в районах, що потерпіли від війни, перебудова фермерської економіки відповідно до нової ситуації стала дуже важкою справою, і виникло накопичення величезних запасів.

Скоротили площу земель, що оброблялися, але це привело до більш ретельної якості їх обробки, так що виробництво фактично зросло, в той час як площі, що вивільнялися, часто використовувалися під інші сільськогосподарські культури, збільшуючи їх виробництво. Сільськогосподарський закон 1956 р. встановлював систему «Земельного банку», два типи земельних резервів – «резерв необроблюваної землі» і «резерв землі, що підлягає збереженню».

Система створення резерву необроблюваної землі дозволяла фермерському підприємству отримувати винагороду за скорочення посівів тих культур, які вироблялися з надлишком, і депонувати вилучену таким чином землю в «банку».

Система цих заходів діяла до 1958 р. і виявилася малоефективною. Коли у 1957 р. вона досягла свого апогею, близько 21 млн акрів (8,4 млн га) були на цьому рахунку в «банку», але фермери, зрозуміло, депонували найменш родючі землі і продовжували більш інтенсивно обробляти решту земель так, що виробництво продукції знову зросло. Експеримент закінчився, коли розміри надлишків сільськогосподарської продукції досягли рекордного рівня.

Проте програма створення резерву землі, який підлягає збереженню, продовжує втілюватися в життя, хоча після 1960 р. площа цих земель не збільшується. Відповідно системи земля фермерських підприємств здавалася в оренду уряду і зберігалася ним як частка резерву, причому фермер здійснював заходи щодо її збереження, що були затверджені владою. Головною метою тут було саме збереження природних властивостей землі, а контроль за виробництвом продукції ніколи не відігравав значної ролі.

Площа земель, що підлягали збереженню, досягла у 1960 р. свого максимуму – 29 млн акрів (11,6 млн га). Але оскільки після

Ціни на фермерську продукцію зросли менше, ніж ціни на інші товари, – створився диспаритет цін. В умовах, коли ціни на фермерську продукцію зростають значно повільніше, ніж ціни на товари, які купують фермери, окремих фермер у будь-якому випадку прагне збільшити обсяг виробництва, щоб підтримати рівень свого реального доходу на попередньому рівні. Але це саме по собі веде до появи надлишків продукції і подальшого падіння цін.

Для того, щоб подолати ці проблеми, ефективного і політичного рішення яких, здавалося, не існувало, федеральний уряд з 30-х років ХХ ст. створив широку і громіздку систему заходів з підтримання цін і контролю над виробництвом. Але ці заходи не вирішували проблему. Фермери вимагали більшої участі уряду у справах сільського господарства, тому що захисні мита, допомога кооперативному руху й інші подібні заходи були малоефективними. У 1929 р. було створено федеральне правління у справах ферм, але в цьому ж році почалася економічна криза надвиробництва, і у 1933 р. воно було ліквідовано.

Проте в цьому ж році президент Рузвельт у рамках свого «Нового курсу» провів через конгрес і сенат перший закон про регулювання сільськогосподарського виробництва. Цей закон був спрямований на підтримку цін, створення реального паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, на регулювання виробництва важливих сільськогосподарських культур і продуктів тваринництва. У тому ж році була створена корпорація товарного кредиту – урядовий орган, перед яким стояла задача закупівлі, збереження і продажу сільськогосподарських товарів і надання фермерам авансів готівкою під заставу їх продукції до збору нового врожаю. Дуже цікаво, що закон 1933 р. був оголошений Верховним судом неконституційним, але корпорація товарного кредиту продовжувала залишатися основною ланкою організаційних заходів з допомоги фермерським підприємствам.

У 1938 р. був прийнятий ще один закон про регулювання сільськогосподарського виробництва, яким встановлювалася обов'язкова підтримка цін на деякі сільськогосподарські культури (спочатку на кукурудзу, пшеницю і бобові), квоти продажу цих та інших культур (що контролювалося шляхом обмеження земель під ними), асигнування для підтримки цін на іншу сільськогосподарську продукцію у випадках, коли це було необхідно. Ця система заходів, у яку пізніше були внесені деякі поправки, залишається основою федеральної політики.

Табл. 4.3 свідчить про зростання продуктивності в сільському господарстві, яка не може порівнятися із її зростанням у інших галузях промисловості США. Якщо продуктивність у 1957-1959 рр. прийняти за 100 %, то у 1969 р. індекс виробництва на 1 витрачену людино-годину склав 189, у той час як у несільськогосподарському секторі він виріс лише до 133.

Фактори, що сприяли цьому досягненню, зрозумілі і ясні. Дослідницькі станції і лабораторії створили нові сорти рослин, нові породи тварин, нові види добрив, нові засоби боротьби зі шкідниками і нові методи організації сільського господарства. Економічному застосуванню цих досягнень сприяли нові машини, обладнання і технічні засоби, такі як використання електронних приладів і літаків, науково обґрунтоване використання водних ресурсів тощо.

Взяті окремо, ці досягнення не змогли б здійснити такий вплив на продуктивність, але в комплексі вони вплинули на загальне зростання сільськогосподарського виробництва.

Продуктивність сільського господарства США зростала. Якщо б суспільство і господарство функціонували злагоджено і дотримувалась економічна справедливість, доходи підприємств у сільському господарстві збільшилися б. Проте фактичні особисті доходи в сільському господарстві традиційно більш низькі, ніж доходи несільськогосподарського населення, і не зросли в тому ж ступені, що і виробництво (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

**Середньорічний дохід сім'ї фермера в співставленні
з середнім доходом сім'ї у США, доларів США**

Доходи сім'ї з (4-х осіб)	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1. Доход фермерської сім'ї від фермерської діяльності	7 180	4 815	4 376	4 720	7 906	5 980
2. Середній сімейний дохід по США	38 840	41 428	43 133	44 938	47 123	49 692
Відсотки						
3. Співвідношення середнього доходу сім'ї фермера від фермерської діяльності до середнього доходу сім'ї США	18,5	11,6	10,1	10,5	16,7	12,0

Примітка. Джерело: [14].

Фермерські сім'ї мають нижчий дохід від фермерської діяльності порівняно з середніми сімейними доходами в США, тому вони повинні займатися іншою діяльністю і мати додаткові доходи, які в підсумку дорівнюють і навіть перевищують середній сімейний дохід.

середній ціні реалізації на внутрішньому ринку 799 грн/т [11]. Отже, собівартість проданої на експорт пшениці становила $7,5 \text{ млн т} \times 744,6 \text{ грн/т} = 5\,584,5 \text{ млн грн}$. Валовий прибуток трейдерів склав $10,5 - 5,6 = 4,9 \text{ млрд грн}$. Ці гроші могли б збільшити парк зернозбиральних комбайнів на 49 %, що особливо необхідно сільськогосподарським підприємствам, тому що внаслідок повного фізичного зносу кількість зернозбиральних комбайнів скоротилася з 107 000 штук у 1990 році до 36 800 штук у 2009 році, або на 65,6 %. Під зерновими у 2009 році було зайнято 15 837 000 га. Вважається, що для нормальних строків збирання врожаю необхідно мати 1 зернозбиральний комбайн на 100 га площі під зерновими, тобто 158 370 зернозбиральних комбайнів, яких фактично всього 36 800. Унаслідок їх нестачі строки збирання зернових розтягуються, що веде до втрат урожаю. Частина цих коштів можливо спрямувати на землевпорядні роботи, рекультивацію земель та ін. Крім того, якщо в сільському господарстві оборот капіталу складає 12 місяців, то у торгових посередників він становить від одного до шести місяців, що відповідно позначається на рентабельності галузей.

Слід зазначити, що не зважати на це становище неправильно, а не вживати заходів державного регулювання щодо розв'язання проблеми диспаритету цін – неприпустимо.

Світова практика забезпечення паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію має величезний досвід, особливо США.

Сільське господарство США має величезне значення для економіки країни, але займає дуже скромне місце не тільки за чисельністю, але і за його часткою в національному доході (2,7 % у 1967 р.). Доходи фермерських підприємств, як вважають американські вчені, теж у цілому низькі, хоча у продуктивності праці відбулися значні зміни (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Індекси продуктивності фермерських підприємств у 1940-1969 рр.

	1957-1959	1940	1969
Продукція на 1 людино-годину	100	36	189
Виробництво зернових на 1 акр	100	76	129
Площа землі, використана для вирощування польових культур	100	103	94

Примітка. Джерело: Statistical Abstract, 1970.

Сільгоспвиробники не можуть кинути свою роботу та шукати іншу в промисловості, тому що і в промисловості багато безробітних і незначний попит на робочу силу.

Сільське господарство вважається ринковою структурою досконалої конкуренції, в якій ціна для кожного підприємства задається ринком, виробник не впливає на пропозицію продукції, тому що його частка в загальній пропозиції галузі незначна. В цій ситуації кожен сільгоспвиробник не впливає і на ціни. Водночас промислові товари, які аграрні підприємства купують для виробництва (техніка, добрива, засоби захисту рослин) і для власного споживання, виробляються в галузях, які монополізовані в тому чи іншому ступені. Паливо, мінеральні добрива, сільгосптехніку виробляють монополізовані галузі, підприємства яких суттєво впливають на рівень цін. Таке становище є однією з причин виникнення диспаритету цін. Він зумовлює сільськогосподарське населення в усіх країнах світу нести більшу частку витрат на розвиток власної економіки. Доходи у аграрних підприємствах при цьому значно нижчі за ті, які отримують робітники інших галузей економіки. Наприклад, якщо середньомісячна заробітна плата по Україні в 2009 році складала 1 906 грн, а в промисловості – 2 117 грн, то найменша заробітна плата у сільському господарстві становила 1 220 грн, або у 1,6 рази була нижча, ніж у цілому по країні, і в 1,7 нижча, ніж у промисловості [11].

Диспаритет цін викликає необхідність експорту надлишкової продукції в інші країни, яким можливо продати продукцію за більш високими цінами.

У 2009 році середня ціна реалізації з пшениці на внутрішньому ринку складала 799 грн/т [11], а на експорт на умовах FOB за ціною 175 дол/т [2] (1 400 грн/т, за курсом – 8,01 грн за 1 долар). Якщо б сільгоспідприємства продавали пшеницю безпосередньо за кордон, вони б мали значно більші доходи. Але операції по експорту продукції сільського господарства здійснюються, як правило, фірмами-посередниками (трейдерами), тому що для сільськогосподарських підприємств ці операції дуже складні за процедурою (формування та сертифікація великих однотипних партій товару, оформлення документів для податкової інспекції, митного контролю, організація обслуговування залізничним транспортом і т. п.). Зернотрейдери мають значні доходи. У 2009/2010 маркетинговому році у липні-січні було експортовано 15,3 млн тонн зерна, у тому числі 7,5 млн тонн пшениці [2], виручка від її реалізації становила 1 312,5 млн дол, або 10,5 млрд грн. Рентабельність склала 7,3 % при

пропозицію сільськогосподарської продукції, а попит на неї в межах країни залишається незмінним або незначно зростає, що призводить до зменшення цін і доходів. Зростання попиту на сільськогосподарську продукцію відбувається також у зв'язку зі зростанням чисельності населення, але споживання продуктів харчування на душу населення залишається майже незмінним. Наприклад, у США споживання м'яса на душу населення з 1988 до 1997 р. не тільки не зросло, а й зменшилось, відповідно, з 54,2 кг/рік до 50,3 кг/рік, риби та крабів – з 6,8 кг/рік до 6,6 кг/рік, жирів – з 28,8 кг/рік до 29,8 кг/рік. Суттєво зросло споживання курячого м'яса – з 18,0 кг/рік до 23,1 кг/рік або на 28 %; овочів та фруктів – з 288,4 кг/рік до 322,4 кг/рік або на 18 %, що пов'язано зі зміною пріоритетів у харчуванні під впливом пропаганди «здорового способу життя» [14].

В Україні ситуація інша. Споживання якісних продуктів – вершкового масла, м'яса, фруктів, ягід, горіхів, винограду – нижче рівня споживання цих продуктів у США. Споживання продуктів харчування в Україні на душу населення становило у 2007 р.: м'яса і м'ясопродуктів (включаючи яловичину, телятину, баранину, свинину та птицю) – 46 кг/рік, або 57,7 % від рівня споживання в США (79,7 кг/рік); жирів та олії – 18 кг/рік, або 62 % від рівня в США (29,8 кг/рік); овочів, фруктів, ягід, горіхів – 266,4 кг/рік, або 52 % від рівня в США (511,1 кг/рік).

Зниження цін на продукцію сільського господарства в Україні і підвищення доходів громадян зумовлює попит, який буде, до певного рівня – рівня насиченості, близьким до еластичного, і лише для невеликої обмеженої кількості людей з великими доходами – ненасиченим.

Імобільність сільськогосподарських ресурсів полягає в тому, що різке падіння доходів і цін на сільськогосподарську продукцію (у 2009 році рентабельність тільки соняшнику, цукрових буряків і винограду була високою – відповідно, 41,4 %, 37,0 %, 92,1 %, а рентабельність решти основних видів продукції була дуже низькою: 7,3 % – зерно; 12,9 % – картопля; яйця – 13,1 %; а в тваринництві взагалі більшість продукції має від'ємну рентабельність: – 32,9 % (м'ясо ВРХ), – 31,8 % (м'ясо кіз і овець), – 22,5 % (м'ясо птиці)) не примушує сільгосппідприємства зупинити своє виробництво, зменшити пропозицію і тим самим зменшити падіння цін і доходів. Сільгосппідприємства не можуть кинути свою землю, тому що це пов'язано з технологією сільськогосподарського виробництва, і виведення землі з обробітку – не простий процес, який потребує додаткових витрат, не можуть скоротити витрати на свою робочу силу.

наприклад, на хліб, люди не будуть купувати більше порції, припустимо, 250 г на день. І тому головним фактором, який визначає еластичність попиту на харчові продукти, є залежність одних, менш якісних, на інші, більш якісні продукти. Наприклад, унаслідок зменшення ціни у споживача виникає додатковий дохід, який він може і часто витрачає, наприклад, на дорогу рибу або інші делікатеси, під впливом реклами купує дуже дорогі чіпси (порівняно зі звичайною картоплею) тощо. Тому збільшення пропозиції збільшує доходи споживачів і переробників сільськогосподарської продукції, одночасно зменшуючи доходи аграрних підприємств.

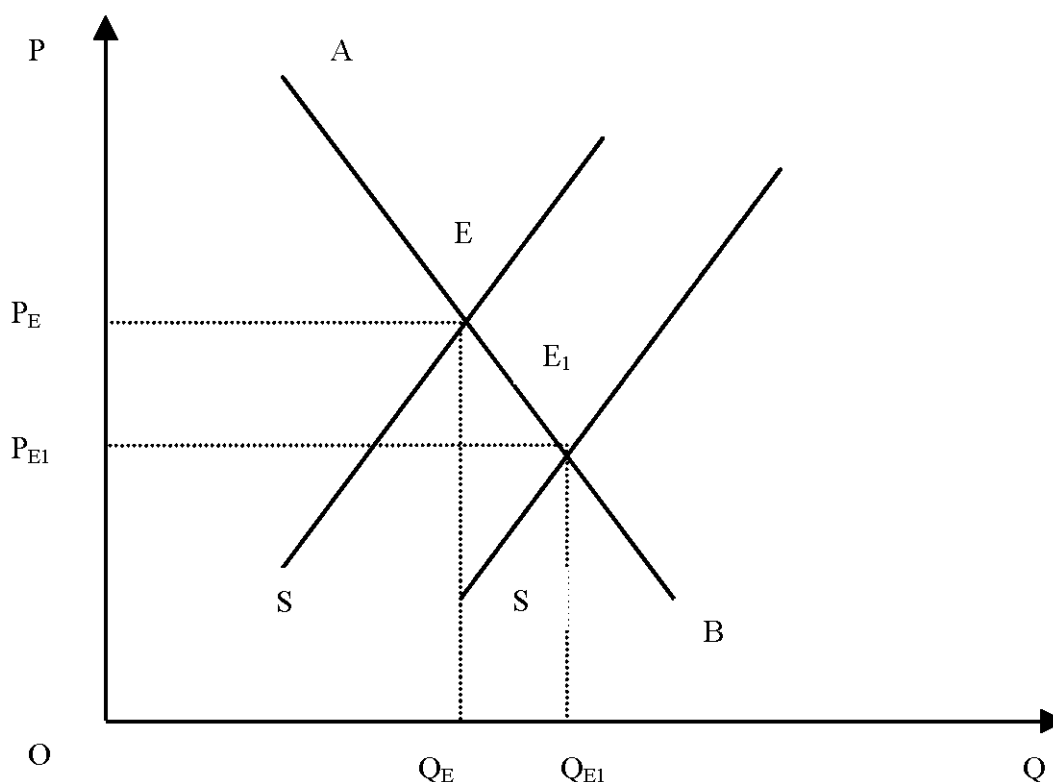

Рис. 4.5. Нееластичність попиту

Нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію можна пояснити на основі теорії спадаючої граничної корисності. Вона стверджує, що зменшення виробництва веде до все більшого зменшення граничної корисності і знецінення продукції.

Нееластичність попиту викликає протиріччя між науково-технічним прогресом у сільському господарстві і можливостями збуту більшої кількості продукції і, як наслідок, отримання пропорційно більших доходів. Науково-технічний прогрес у сільському господарстві – застосування нових, більш урожайних сортів рослин, більш ефективних методів обробки землі та ін., дозволяє збільшити виробництво і

4.3. Світова та вітчизняна практика регулювання паритету цін

З економічної точки, зору цей процес нееквівалентності обміну або диспаритету цін як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах означає перерозподіл доходів на користь промисловості, або збагачення виробників промислової продукції за рахунок збіднення сільськогосподарських підприємств. Безумовно, диспаритет цін має безпосередній зв'язок з проблемами збереження і відтворення земельних ресурсів, тому що кошти селян, які могли б іти на землеохоронні роботи (рекультивацию, протиерозійні лісові смуги, внесення органічних добрив та ін.), тепер ідуть у доходи промисловців. Мабуть, головне в тому, що зменшуються кошти на задоволення власних потреб селян, падає їх мотивація до праці.

Причинами диспаритету цін називають поєднання економічних чинників: нееластичністю попиту, швидким зростанням науково-технічного прогресу і повільним зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію, відносною іммобільністю сільськогосподарських ресурсів, високим ступенем відносної демонополізації сільського господарства.

Нееластичність попиту можна зобразити графічно на класичному графіку (рис. 4.5).

Пряма АВ зображує нееластичний попит, для якого коефіцієнт еластичності буде < 1 . Це означає, що величина попиту зменшується на менший процент, ніж зменшується ціна, а загальний дохід скорочується.

Тепер збільшення пропозиції із QE до QE1 під впливом збільшення урожайності, продуктивності праці (на графіку пряма пропозиції S зміщується у положення S1) означає неадекватне, тобто більше, зменшення ціни ніж зростання пропозиції. В цілому збільшення пропозиції зменшує рівноважну ціну від PE до PE1 настільки, що загальний дохід падає, тобто площа чотирикутника PEEQE0 буде більша, ніж чотирикутника PE1E1QE10.

У розвинутих країнах коефіцієнт еластичності попиту дуже низький і складає 0,15-0,25 [14]. Це пояснюється наступними факторами. У цих країнах споживання харчових продуктів досягло наукового обґрунтованого рівня. Тому зниження ціни не викликає додаткового попиту і споживання. Як би не зменшувалася ціна,

Кузьменко О. Б.

За рахунок саме трансформації виробництва культур буде забезпечений паритет цін і вирішення економічних і соціальних проблем сільського господарства.

ристання сільгосппродукції сьогодні знайдено у формі вирощування ріпаку і виготовлення з нього біопалива.

З огляду на це, можна рекомендувати наступну програму підтримки паритету цін.

Із розглянутих п'яти форм підтримки найбільш дієвим, результативним, на наш погляд, є скорочення посівних площ узагалі і під окремими культурами зокрема. Наприклад, підприємство має 100 га землі, і відповідно до закону йому скорочують рілля на 10 га. Звичайно, воно виключить із обробітку 10 га тієї площі, яка відрізняється низькою родючістю. Як відомо, рівень розораності території в Україні вищий, ніж у Франції, площа якої приблизно дорівнює нашій країні у 1,6 рази [1], а площа кормових угідь, лісистість території, відповідно, менше у 2 і 1,5 рази. Продуктивність орних земель в Україні майже удвічі нижча при значно більшій кількості сільського населення – відповідно, 31,7 % проти 5,4 %. Про необхідність скорочення орних земель постійно нагадують учені. Так академік УААН В. Ф. Сайко пропонує скоротити площу ріллі в Україні на 10 млн га [10]. Академік УААН Л. Я. Новаковський вважає за потрібне 5,1 млн га деградованих і малопродуктивних земель першочергово відвести під природну ренатуралізацію та тимчасову або постійну консервацію [7]. Дослідження академіка УААН В. М. Трегобчука засвідчують, що у найближчій перспективі є реальна можливість скоротити площу орних земель до 20-22 млн га [13].

Але виключивши з обробітку 10 га «найгірших» земель, підприємство буде намагатися шукати шляхи компенсації втрат від вилучення орних земель. Такими шляхами, в першу чергу, буде інтенсифікація обробітку решти 90 га землі. Крім того, якщо воно постійно виділяло під соняшник 9-10 га землі, а йому встановлено квоту тільки на 4 га, то це буде активно стимулювати пошуки альтернативних культур. Держава надасть йому дієву допомогу, рекомендуючи сіяти замість соняшника ріпак, твердо гарантуючи йому економічні пільги: тверду ціну на ріпак, обов'язкову закупку врожаю за цією твердою ціною, допомога елітним посівним насінням тощо. Це буде стартовий економічний поштовх сільгоспідприємств до вирощування ріпаку. Вже на початковому етапі їм нададуть достовірну, правдиву і переконливу інформацію про те, що в найближчі 30-50 років попит на ріпак для виготовлення з нього біопалива буде постійно зростати. Сільгоспідприємства будуть мати стабільно високі ціни, які забезпечать їм також стабільні зростаючі прибутки.

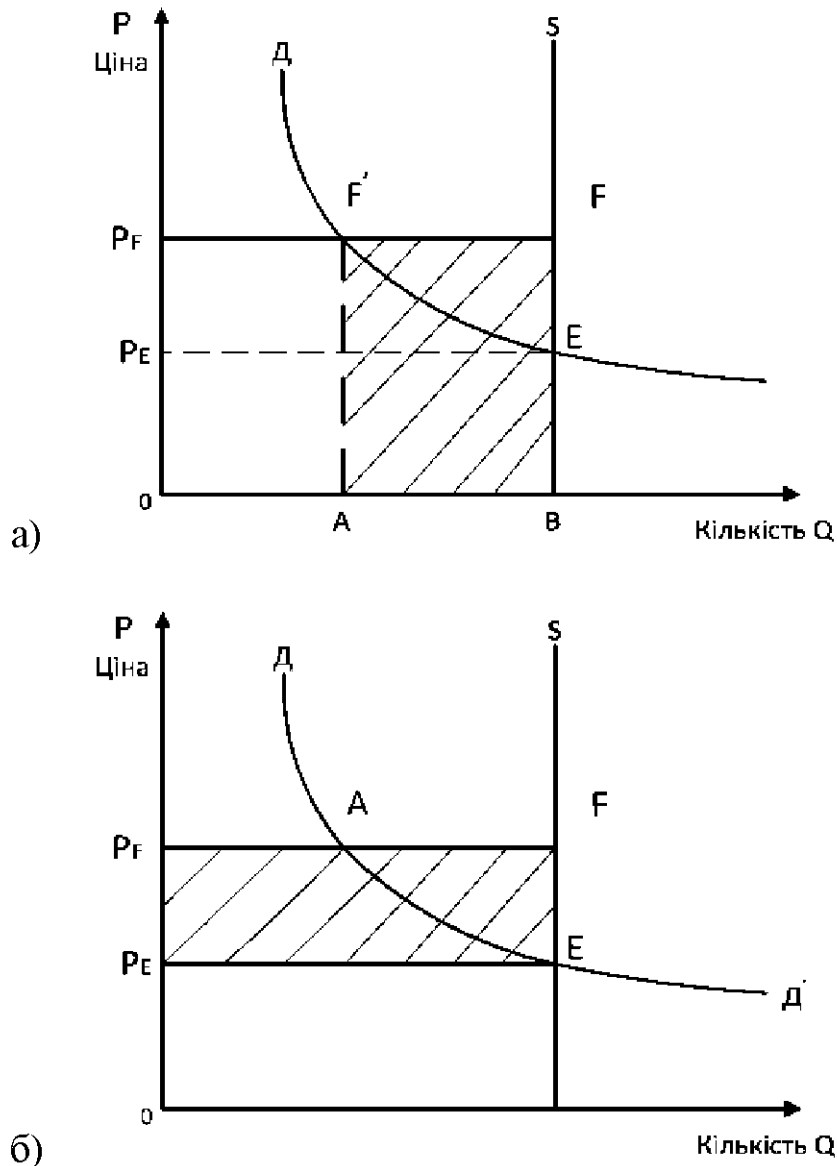

Рис. 4.4. Вплив на паритет цін державних закупок (а) та субсидій (б)

Аналізуючи всі форми допомоги сільськогосподарським підприємствам для підтримки паритету цін, можна дійти висновку, що ідеальної програми не може бути в разі, коли існує надлишкове сільськогосподарське населення. Його необхідно скорочувати, що і відбувається в дійсності.

Усі форми підтримки паритету цін є тимчасовими, щоб полегшити перевлаштування для тих осіб, чий дохід знижується.

Такі висновки витікають із аналізу, якщо ми зосередимося лише на тих припущеннях, що сільське господарство виготовляє продукцію лише для харчування. Якщо ж ми зможемо знайти альтернативне використання сільськогосподарської продукції, то ситуація докорінно змінюється. Ми переконані в тому, що таке альтернативне вико-

скорочення пропозиції сільгосппродуктів, хоча значна кількість учених розвинутих країн має протилежну думку.

Нова крива пропозиції S_1 перетинає криву попиту в точці E_1 , якій відповідає більш висока ціна P_{E_1} . Споживач платить більш високу ціну і споживає меншу кількість продукції – OA . Сільгоспідприємство одержує більш високу ціну, але продає меншу кількість своєї продукції. Його виграш, тобто збільшення чи зменшення доходу, залежить, у першу чергу, від еластичності попиту. Якщо попит на сільгосппродукти нееластичний щодо ціни, тоді скорочення виробництва настільки збільшує ціну, що загальний дохід зростає. Графічно виручка від продажу продукції до обмеження посівних площ була представлена прямокутником OP_EEB , після скорочення площ – $OP_{E_1}E_1A$. Оскільки попит нееластичний, то площа прямокутника $OP_{E_1}E_1A > OP_EEB$, тобто дохід-виручка від продажу зростає.

Наступна форма допомоги для підтримки паритету цін – державні закупівлі сільгосппродукції. Знову покажемо цю ситуацію на графіку (рис. 4.4).

Крива попиту D перетинає криву пропозиції S в точці E , якій відповідає рівноважна ціна P_E . Така ціна значно менша за паритетну ціну P_F . Споживачі придбають за ціною P_F обсяг продукції OA , а підприємства пропонують за цією ж ціною обсяг продукції OB . Різницю між OB і OA закуповує держава.

І остання, п'ята, форма підтримки паритету цін – субсидії для покриття різниці між закупівельними і продажними цінами. Це найбільш складний випадок (рис 4.4 б). Як і в попередньому випадку, сільгоспідприємству гарантується паритетна ціна P_F , але тепер продовольство замість того, щоб зберігатися в сховищах, продається населенню для поточного споживання по звичайній ринковій ціні P_E , а різницю між паритетною ціною $OP_F - OP_E = P_F P_E$ доплачує держава.

Виникає питання: в якому випадку держава більше витрачає коштів – коли закуповує частку урожаю, чи коли підриває різницю між закупівельними і продажними цінами (форми допомоги четверта і п'ята)? Відповідь на це питання знову-таки залежить від еластичності попиту. Якщо попит на ділянці $F'E$ нееластичний, то уряд виплачує більше коштів на субсидії для покриття різниці в цілях. З точки зору економічної теорії, необхідно підтримувати такі заходи, які наблизять споживчі ціни до суспільних витрат виробництва продовольства, а саме – субсидії.

продукції на найближчу (30-50 років) перспективу вирішується шляхом переробки деяких культур (ріпаку, інших культур) у біопаливо.

Наступні три види допомоги потребують більш ретельного аналізу. Третя форма допомоги пов'язана з обмеженнями посівних площ. Міністерство аграрної політики в нашій країні має право рекомендувати Верховній Раді ввести контроль над посівними площами шляхом обмеження загальної площі під даною культурою і встановлення кожному сільгоспдприємству визначену квоту посівної площі. Але такий контроль варто ввести лише на добровільних засадах, коли виробники самі вирішують, чи хочуть вони цих обмежень.

Якщо таке рішення виробники прийняли шляхом своєрідного опитування (або якимось іншим способом), то Верховна Рада приймає в розвиток такого рішення закон. Наступний графік ілюструє наслідки впровадження регулювання площ під певними культурами (рис. 4.3).

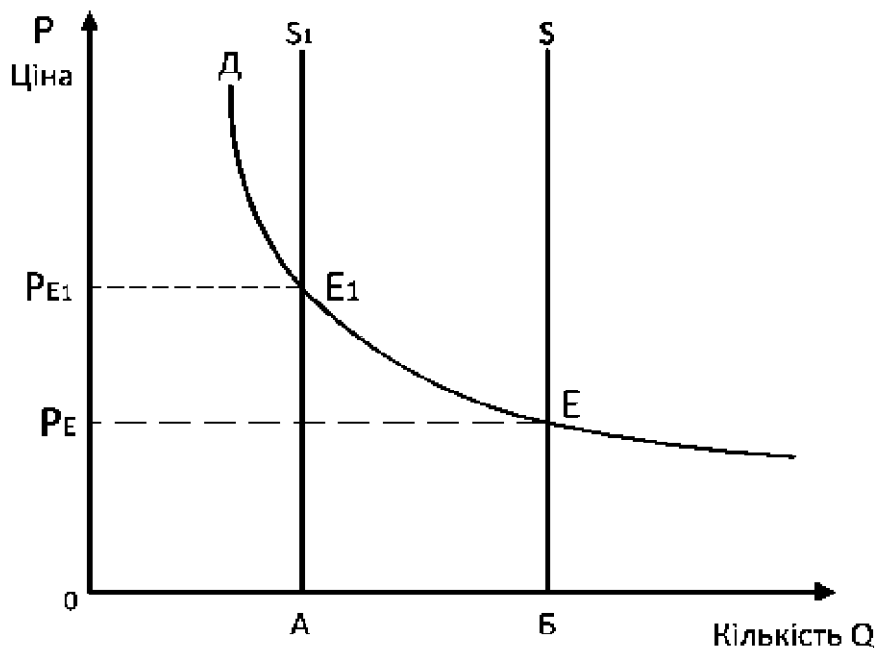

Рис. 4.3. Зміна попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію при обмеженні посівних площ

На цьому графіку криві попиту і пропозиції до державного втручання представлені, відповідно, лініями D і S , ціна рівноваги P_E відповідає точці перетину кривих попиту і пропозиції. Далі сільгоспдприємства починають зменшувати свої посівні площі. Припустимо, що таке обмеження дає бажані результати і забезпечить

культури приносить дохід, достатній для купівлі визначеної кількості міських товарів і послуг, то і в наступні роки він теж повинен давати еквівалент тієї ж кількості товарів. На практиці це означає, що чисельна величина паритету цін обчислюється шляхом порівняння реально існуючих сьогодні цін з цінами 1910-1914 рр. Якщо отримане співвідношення складе менше 100 %, то це буде означати, що ціни на сільгосппродукцію знизились у порівнянні з цінами на інші товари, створився диспаритет цін. Наслідком диспаритету є «вимивання», «перетікання» коштів із сільського господарства в промисловість і інші галузі.

Підтримка паритету цін, як свідчить аналіз, неминуче спричиняє лавину надлишку сільгосппродуктів. Якщо на графіку рис. 4.2 штучно підтримувати ціну не на рівні рівноважної ціни P_E , а на більш високому рівні, наприклад, на P_{E_1} , то рівноважна пропозиція S_1 у такому випадку буде менша за S , а різниця $S - S_1$ створить той надлишок продукції, який буде постійно накопичуватися, і цей процес нескінченний.

Допомогти сільгосппідприємствам уряд намагається, використовуючи п'ять основних видів економічних заходів:

1. Пряма допомога, яка надається виробникам, якщо вони зможуть довести, що живуть у злиднях.

2. Державні програми, спрямовані на збільшення попиту на сільгосппродукти або на зниження реальних витрат виробництва.

3. Програми обмеження посівних площ, наприклад, квоти посівних площ або квоти збору продукції для кожного підприємства, які переслідують мету – скорочення виробництва продукції і підвищення цін.

4. Програми закупок і запозичень, метою яких є гарантування та підтримка цін.

5. Програми субсидування для покриття різниці між закупівельними і продажними цінами.

Перша форма допомоги не є чимось винятковим для сільгосппідприємств. Вона є однаковою для всіх членів суспільства і передбачається існуючою системою соціального забезпечення.

Стимулювання попиту на сільгосппродукцію і зниження витрат, що передбачається другою формою допомоги, зв'язані зі спробами урядів розвинутих країн знайти інше, ніж харчове, використання сільгосппродуктів, наприклад, у хімічній та фармацевтичній промисловості. До останніх років ХХ ст. ці спроби не давали суттєвих результатів. Але сьогодні, здається, проблема надлишків

Наприклад, незалежно від обсягів виробленої продукції, підприємство сплачує такі постійні витрати, як проценти по кредитах, витрати на електроенергію, різні управлінські витрати (телефон, Інтернет, поштові витрати), податок на землю і майно та ін.

Отже, якщо попит нееластичний по відношенню до зміни цін, а пропозиція постійно зростає (або залишається відносно постійною величиною), то сукупна дія цих факторів викликає постійно значне коливання цін (рис. 4.2).

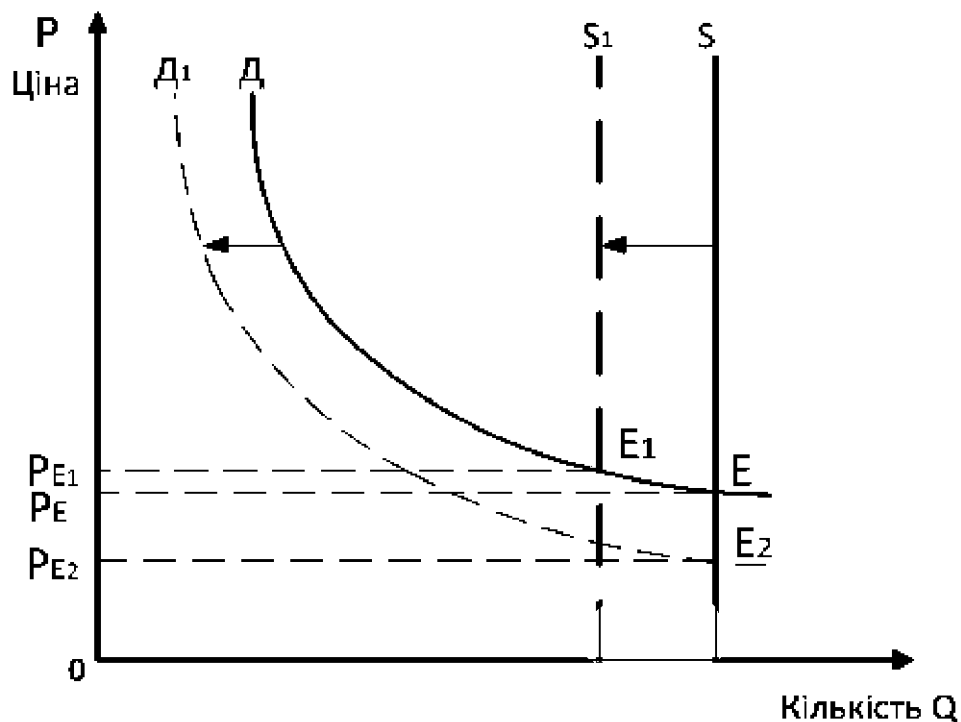

Рис. 4.2. Коливання попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію

Зобразимо на графіку криву пропозиції вертикальною лінією S , яка означає, що пропозиція абсолютно нееластична до зміни цін. Пунктирними лініями позначимо криві, які зміщувалися вліво під впливом різних факторів. Таким чином, зменшення пропозиції з величини S на S_1 , призводить до незначного підвищення ціни від P_E до P_{E1} , і навпаки, зміщення кривої попиту D в положення D_1 на незначну величину зумовило різке зменшення цін від P_E до P_{E2} і доходів виробника.

Колівання цін на сільгосппродукцію завжди більше коливань цін на товари, які купували сільгоспвиробники.

Поняття «паритет» дуже просте: якщо в базовому періоді (для США це період 1910-1914 рр.) продаж 1 тонни пшениці або іншої

Точка E перетину кривих попиту – D і пропозиції – S являє собою рівновагу попиту і пропозиції за якийсь минулий період. Коли мине декілька років, положення цих кривих зміниться: крива попиту D зсунеться вправо, оскільки населення зросте, а більш високі реальні доходи сприяють тому, що люди бажають споживати більше продуктів харчування за тими ж цінами. Але відомо, що продукти харчування є продуктами першої необхідності, витрати на які не зростають пропорційно збільшенню реальних доходів, а населення усіх розвинутих країн зростає дуже повільними темпами, а в Україні воно навіть зменшується. У цьому випадку крива D зміщується в положення D_1 . Відповідно пропозиція сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах зростає більш швидкими темпами, ніж попит, і тому крива пропозиції S зміститься вправо (на більшу величину, ніж крива D) і займе положення S_1 .

Нова рівновага встановиться в точці E_1 , якщо б не було державного втручання. Новій точці перетину E_1 відповідає нова рівноважна ціна P_{E_1} , яка менша за попередню рівноважну ціну P_E внаслідок того, що збільшення пропозиції перевищує зростання попиту.

Природно, що ця понижувальна тенденція спричиняє великі фінансові труднощі для тих фермерів і сільськогосподарських підприємств, у яких продуктивність праці не збільшилась у значних розмірах. Зрозуміло, що це посилює прагнення сільськогосподарського населення залишити село і зайнятися пошуками роботи в промисловості.

Одночасно подібна тенденція означає, що споживачі менше сплачують за сировинну складову продуктів харчування і що в економіці відбувається перерозподіл ресурсів на користь тих товарів, які більше потрібні суспільству.

Сільське господарство – це галузь, яка характеризується постійними коливаннями цін і попиту на сільськогосподарську продукцію щорічно, щоденно, щогодинно і щохвилино. З коливаннями цін коливаються і доходи сільськогосподарських підприємств. Але криві пропозиції господарств відносно нееластичні з багатьох причин.

Виробники сільськогосподарської продукції, як правило, розширюють виробництво навіть при низькому рівні цін, тому що у них нема альтернативи: зменшення виробництва за умови низьких цін ще більше погіршить їх становище. Постійні його витрати продовжують існувати незалежно від того, виробляє він багато продукції чи мало. Якщо ж виробник не може суттєво скоротити додаткові витрати, скорочуючи обсяг виробництва, то, природно, недоцільне його скорочення.

постійно б зменшувалися, а питома вага сільського населення в загальній чисельності населення все більше зростала б. Виходячи із закону спадаючої доходності ресурсу, це б означало зменшення продуктивності праці в сільському господарстві і, як наслідок, зменшення добробуту всіх громадян.

Окрім різниці в рівнях народжуваності, існує ще дві причини відносного занепаду сільського господарства, а саме: технічний прогрес і збільшення споживання продуктів харчування у меншій пропорції, ніж споживання промислових товарів і послуг. Технічний прогрес значно скоротив потреби в робочій силі, необхідній для виробництва будь-якої кількості продуктів харчування і текстильної сировини.

Нині люди в розвинутих країнах не бажають збільшувати споживання продовольства і починають прислуховуватися до рекомендацій спеціалістів зі здорового способу життя, які стверджують, що зараз в середньому кожна людина з'їдає в 2,0-2,5 рази більше продуктів, ніж їй необхідно.

Протягом десятиліть як у розвинутих країнах, так і в Україні, ціни на сільськогосподарську продукцію зростають нижчими темпами, ніж ціни на інші товари. Цей факт можна пояснити, аналізуючи графік рівноваги попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію (рис. 4.1).

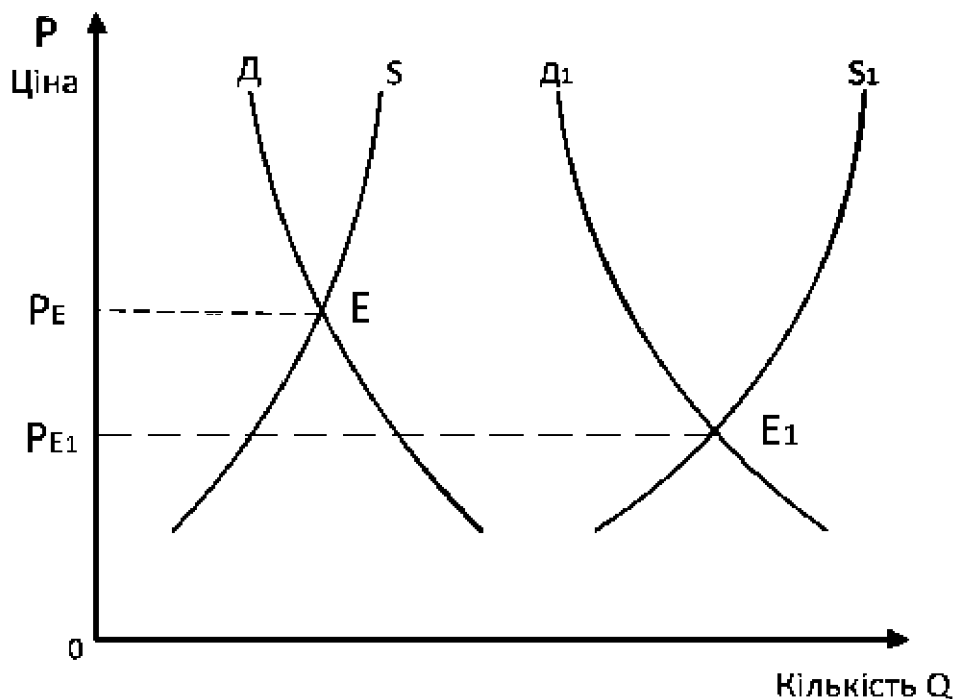

Рис. 4.1. Рівновага попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію

4.2. Оцінка факторів диспаритету цін міжгалузевих відносин

Серед інших галузей виробництва сільське господарство є однією з масштабних та значних. У сільській місцевості в Україні живе 31,7 % усього населення, підприємства сільського господарства створюють 8,4 % валового внутрішнього продукту (добувна промисловість – 3,8 %, переробна промисловість 33,3 % ВВП). Проте протягом останніх двох сторіч процент населення, зайнятого в сільському господарстві, невпинно скорочується. Так за період з 1985 до 2010 року питома вага сільського населення скоротилася з 35,4 % до 31,7 %. Сьогодні з кожних чотирьох українських робітників лише один працює в сільському господарстві. Народжуваність у сільській місцевості вище, ніж у містах, але міграційні процеси невілюють цю перевагу.

Люди залишають сільськогосподарські підприємства і шукають у містах більш високі заробітки (в Україні у промисловості вони 1,7 разів вищі, ніж у сільському господарстві, за даними 2009 р.), більш короткий робочий день і більш змістовне суспільне життя.

З економічної точки зору, як стверджують західні економісти, це добре. У випадку відсутності такої міграції міста за чисельністю

Ресурсоощадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: теорія, методологія, практика

ділянок до комплексу характерних їм особливостей, який включає ґрунтовий покрив, місцеположення, природний ландшафт та ін. За впровадженням раціонального використання земельних ресурсів на всій або переважній площі сільськогосподарських угідь, цей дохід належатиме товаровиробнику, тому що механізм земельного оподаткування базується на нормативній грошовій оцінці земельних ділянок, яка щорічно індексується. Зростання родючості і доходності, які перевищують темпи інфляції, збільшують ефективність землекористування. Щорічне використання земель після відшкодування затрат, пов'язаних з освоєнням екологічної організації землекористування, продовжує приносити додатковий дохід, само себе окупує.

Підґрунтя «самоокупності» утворює дотримання законів екології [3], завдяки чому посилюється стійкість екосистем до самозбереження, підвищується потенціал агроценозів до самозбагачення і, як наслідок, зростає віддача виробничих витрат.

Підставно стверджувати, що, зменшуючи диспаритет цін, ми забезпечуємо фінансування раціонального використання земельних ресурсів, яке, в свою чергу, підвищує ефективність сільськогосподарського виробництва. Тому вивчення причин і розробка шляхів подолання диспаритету цін сприяє інтенсифікації землекористування.

умови оптимальні або близькі до них; по друге, для кожного такого регіону встановлюється лімітований обсяг продажу державі продукції по гарантованій твердій ціні. Ціна кожного виду продукції повинна формуватися таким чином, щоб виробнику поверталися затрати і забезпечувалося отримання доходу, необхідного для розширеного відтворення виробничого циклу, а це означає підтримку паритету цін.

Для формування ціни базовими мають бути показники собівартості продукції і ціни землі, встановлені для території, на який «замикається» вирощування суспільно необхідного обсягу тієї чи іншої продукції, та стандарт середньої норми прибутку на капітал. Ціна землі переноситься на ціну продукції з розрахунку її на одиницю товарної продукції, прийнявши норматив своєї «амортизації» на рівні капіталізації земельної ренти. При цьому ціна землі повинна бути реальною, адекватною сучасному сільськогосподарському землекористуванню.

Стандарт середньої норми прибутку для забезпечення паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію приймається на рівні норми прибутку від промислового капіталу. Насправді, такий підхід може дати тільки певне наближення до поставленої мети. І подібна ситуація матиме місце доти, поки зберігатиметься різниця в органічній будові сільського господарства і промислового капіталів.

Але для справедливого рівнозначного відношення держави до сільськогосподарських виробників повинні створюватися рівні умови для функціонування сільського господарства і промисловості, у яких паритет цін зараз є головним чинником.

Третій напрямок економічного регулювання економічного регулювання раціонального використання земельних ресурсів здійснюється за принципом «самоокупності» і теж спрямований на зменшення диспаритету цін [5].

Принцип полягає у тому, що завдяки здійсненню екологічно вивірених заходів щодо розміщення сільськогосподарських угідь і культур відповідно ґрунтовому середовищу, понад узятого з нього, повертається певна частина засвоєної рослинами сонячної енергії. Із року в рік енергія накопичується, підвищується родючість ґрунту і продуктивність, зростає ефективність одиниці затрат, що обумовлює появу додаткового чистого доходу, який за своїм походженням подібний до другої диференціальної земельної ренти. Подібний тому, що дохід спричиняється не уречевленим капіталом, тобто знаннями, умінням пристосовувати використання земельних

Проекти землеустрою в командно-адміністративній системі виконувались за державний рахунок державними проектними установами, а в ринкових умовах їх вартість складає на господарство в 1 000 га – 10-15 тис. грн, а це достатньо значна сума для підприємств, що використовують земельні ділянки.

Вартість сучасних ґрунтообробних знарядь, сівалок, машин для внесення добрив та ін. коливається в діапазоні від декількох тисяч гривень до сотен тисяч доларів. Використання елітного насіннєвого матеріалу коштовне. Впровадження протиерозійних споруд контурно-меліоративної системи землеробства потребує додаткових витрат, які зараз держава не може забезпечити в повному обсязі.

Таким чином, інтенсифікація використання земельних ресурсів потребує капіталовкладень, яких у сільськогосподарських підприємств немає. Однією з причин такого стану є диспаритет цін.

Раціональне використання земельних ресурсів повинно бути державною системою, бо земельні ресурси, незалежно від суспільного устрою, є національним всенародним багатством. Для збереження і охорони цього багатства необхідно знайти, обґрунтувати і впровадити в практику використання земель основні напрямки регулювання, джерела і методи одержання необхідних коштів і порядок їх цілеспрямованого витрачання.

Можна виділити три основних напрямки економічного регулювання раціонального використання земельних ресурсів: перший – платність землекористування, завдяки чому певна частина доходів від сільськогосподарського використання земель акумулюється в державних органах управління і цілеспрямовано перерозподіляється; другий – стимулювання зосередження виробництва основних видів продукції рослинництва на найбільш придатних агроєкологічних типах ґрунтів природно-сільськогосподарських зон; третій – організація і стимулювання використання всіх ділянок сільськогосподарських угідь в оптимальному екологічно безпечному режимі [5].

Реалізацію першого напрямку проаналізовано нами у підрозділі 3.1 і доведено, що в сучасних кризових економічних умовах бюджетне фінансування не забезпечується у повному обсязі.

Другий напрямок економічного регулювання раціонального використання сільськогосподарських угідь полягає в державній спрямованості виробництва основних видів продукції рослинництва, і, перш за все, землеробства, в регіонах з найкращими для кожного з них ґрунтово-кліматичними умовами. Для впровадження цього напрямку, по-перше, на території України визначаються агроєкологічні округи щодо вирощування окремих культур, у яких агроєкологічні

ціни реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – тільки у 21 106,7 рази. Тобто промислова продукція дорожче сільськогосподарської в 4,6 рази (97 077,3 : 21 106,7). У періоді 1996-2003 рр. спостерігалася обернена тенденція – вже індекси цін сільськогосподарської продукції зросли на 257,6 %, а промислової – на 235,3 %. Але хоча така тенденція і позитивна – вона не значно вплинула на диспаритет цін, який склав 4,2 рази. В 2004-2009 рр. ціни на промислові товари знову зростали випереджаючими темпами щодо сільськогосподарської продукції в 1,3 рази (632,3 : 488,1). В. П. Яковенко наводить приклади про кількість сільськогосподарської продукції, яку необхідно продати для придбання одиниці технічних засобів, пального, добрив [8]. Якщо у 1990 р. для закупівлі зернозбирального комбайну СК-5 «Нива» потрібно було продати 34,2 т зерна, то в 2003 р. – 293,2 т, а за бурякозбиральну машину КС-6 треба було віддати, відповідно, 368,5 і 1 694,2 т цукрових буряків [8].

Таблиця 4.2

Індекси цін

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001
	Разів, 1991 р. – 1,0				Відсотків, 1996 р. – 100 %				
Індекс споживчих цін	21,0	2 154,6	10 773	30 164,4	110,1	132,1	157,5	198,1	210,2
Індекси цін виробників промислової продукції	42,3	4 132,7	35 954,5	97 077,3	105,0	142,1	164,4	198,6	200,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	732,6	4 908,4	21 106,2	105,1	115,6	149,4	232,7	244,4

Продовження таблиці 4.2

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	Відсотків, 1996 р. – 100 %							
Індекс споживчих цін	208,9	226,1	253,9	280,0	312,5	364,4	445,7	500,5
Індекси цін виробників промислової продукції	211,8	235,3	292,0	319,7	364,8	449,8	553,2	632,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	213,6	257,6	272,2	294,3	301,4	415,9	458,7	488,1

Для оцінки нееквівалентності обміну продукцією між сільським господарством та галузями, які його обслуговують, нами проаналізовано динаміку індексів цін за період 1991-2009 рр. у табл. 4.1:

Таблиця 4.1

Індекси цін

	1992	1993	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001
	Разів до 1991 р.				Відсотків до 1996 р.				
Індекс споживчих цін	21,0	102,6	5,0	2,8	110,1	120,0	119,2	125,8	106,1
Індекс цін виробників промислової продукції	42,3	97,7	8,7	2,7	105,0	135,3	115,7	120,8	100,9
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	39,6	6,7	4,3	105,1	110,0	129,2	155,8	105,0

Продовження таблиці 4.1

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	Відсотків до 1996 р.							
Індекс споживчих цін	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3
Індекс цін виробників промислової продукції	105,7	111,1	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4

Примітка. Таблиця сформована автором за матеріалами [11; 12].

Із таблиці, яка побудована на застосуванні ланцюгових індексів (зміна показників до попереднього), видно, що індекси зростання цін виробників промислової продукції були майже в кожному році набагато більшими, ніж індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. Але для більш чіткого порівняння перейдемо від ланцюгових до звичайних індексів із незмінною базою. В таблиці 4.2 дві бази: 1991 рік – 1,0 і 1996 рік – 100 %.

Звичайні індекси, як відомо, отримують множенням ланцюгових індексів. Зробивши розрахунки, покажемо результати динаміки звичайних індексів до відповідних баз: 1991 рік та 1996 рік у табл. 4.2.

Дані таблиці свідчать про наявність диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Причому змінювався він нерівномірно. Якщо за період 1991-1995 рр. він проявився найбільше, ціни виробників промислової продукції зросли у 97 077,3 рази, а

Розділ 4

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕЕКВІВАЛЕНТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

4.1. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення аграрних підприємств

Як було сказано вище, раціональне використання земельних ресурсів аграрних підприємств забезпечується системою агротехнічних і технологічних заходів, які включають систему обробітку ґрунту, організацію сівозмін, упорядкування території агроландшафту.

Ці заходи потребують закупівлю нової техніки, розробку проектів землеустрою, впровадження нових сортів і технологій обробітку ґрунту, тобто додаткових капіталовкладень.

На рівні ресурсного забезпечення аграрних підприємств вагомою мірою позначається критичний стан сільського господарства, рівень рентабельності якого нижче, ніж у інших галузях, унаслідок чого знизилась можливість для розширеного відтворення.

Найбільш впливовим фактором, який призводить до недостатньої ефективності і екологічності виробництва, є недосконалість економічного механізму господарювання. При переході до ринкових відносин для всіх галузей економіки були створені умови вільного ціноутворення, тоді як для сільського господарства запроваджені орієнтовні ціни, які підвищувалися нижчими темпами, ніж на товари і послуги, які споживаються сільським господарством, що викликало диспаритет цін. За 1991-1993 рр. не на користь аграріїв склався диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні засоби у 3,2 рази. Незважаючи на те, що з 1994 р. темпи приросту цін не на користь сільського господарства були значно нижчими, диспаритет поспішно нарощувався і досяг у 2008 р. восьмикратного рівня. Сільське господарство за цей період недоодержало 1,7 трлн грн [6]. Причому співвідношення, що склалося у 1990-91 рр., теж не можна вважати рівноважним. Цінові диспропорції існували і в командно-адміністративній економіці, і вони різко зросли в умовах ринкових трансформацій.

51. Сільське господарство України 2009 р. Статистичний збірник / [за ред. Ю. М. Остапчука] ; Державний комітет статистики України ; ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». – Київ, 2010. – 386 с.

52. Справочник по почвозащитному земледелию / Безручко И. И., Мильчевская Л. Я., Москаленко В. М. и др. ; [под ред. И. И. Безручко, Л. Я. Мильчевской]. – К. : Урожай, 1990. – 280 с.

53. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2009 р. / [ред. П. Ф. Зацарінського]. – Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010. – 521 с.

54. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.

55. Тручева С. Сколько стоит земля? Методика денежной оценки земель фермерских хозяйств / С. Тручева // Земля России. – 1992. – № 5. – С. 20–23.

56. Хобта В. М. Механізм страхового захисту якісного стану земельних ділянок, наданих в оренду [Електронний ресурс] / В. М. Хобта, У. В. Лаврик. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/VNULP/Management/2009_647/46.pdf.

57. Шольц Г.-Ю. Оценка недвижимости, реальная рыночная цена – размер залога по ссуде ипотечным банкам, предельная величина ссуды / Г.-Ю. Шольц // Програма та матеріали семінару «Перспективи вдосконалення законодавства України та європейська практика в питаннях: державної реєстрації прав на нерухоме майно, іпотеки, ріелторської діяльності», 22-24 лютого 1999 р., м. Київ, Міністерство юстиції України, Німецький Фонд міжнародного правового співробітництва.

законодавчі та нормативні акти (збірник документів). – К. : Центр «Реформи і право», 1996.

40. Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів: затвердж. пост. Кабміну України від 23.09.1995 р. № 213 (із змінами і доповненнями) // Земельна реформа: законодавчі та нормативні акти (збірник документів). – К. : Центр «Реформи і право», 1996.

41. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств : затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 18.03.2001 № 132.

42. Методические рекомендации по проведению бонитировки почв / Институт землеустройства УААН. – К., 1993.

43. Податковий кодекс України від 02.12.2010. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

44. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів від 27.04.2000 р. № 92 із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

45. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1279 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

46. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531 // Землевпоряд. вісн. – 2003. – № 1. – С. 54.

47. Процишин В. Родючій землі потрібні інновації / В. Процишин // Урядовий кур'єр № 5(4403). – 13.01.2011. – С. 1–2.

48. Розумний І. А. Еколого-економічне вивчення та еколого-безпечне використання сільськогосподарських угідь (науково-методичні та практичні аспекти) / І. А. Розумний ; Інститут землеустрою УААН. – К., 1996.

49. Сааджан И. А. Страхование экологических рисков: принципы и экономический механизм / И. А. Сааджан, С. К. Харичков. – О. : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований, 2006. – 160 с.

50. Система ипотечного кредитования в Германии / [под ред. д-ра О. Штекера ; пер. с нем.]. – Дармштадт : Союз немецких ипотечных банков, Институт жилища и окружающей среды Дармштадта и Земли Гессен, 1997. – 52 с.

науково-методичний журнал – Вип. 25. Т. 38. Економічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – С. 143–147.

31. Кузьменко О. Б. Розвиток організаційно-економічного забезпечення страхування якісного стану земельних ділянок / О. Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 1. – С. 112–116.

32. Кузьменко О. Б. Розвиток організаційно-економічного механізму збереження природних властивостей ґрунтів / О. Б. Кузьменко // Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 28 жовтня 2010 р. / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ : РВПС України НАН України, 2010. – С. 143–145.

33. Кузьменко О. Б. Теоретико-методологічні питання земель сільськогосподарського призначення як засобу праці / О. Б. Кузьменко // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 38. Т. 51. Економічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 49–52.

34. Кузьменко О. Б. Удосконалення методичного забезпечення грошової оцінки сільськогосподарських земель / О. Б. Кузьменко // Збірник наукових праць Донецького університету управління «Маркетингова і логістична технологія управління». – Вип. 54. Т. VI. Серія «Економіка». – Донецьк : ДонДУУ, 2005. – С. 54–60.

35. Кузьменко О. Б. Фінансове забезпечення відтворення земель сільськогосподарського призначення / О. Б. Кузьменко // Вісник аграрної науки Причорномор'я : науково-теоретичний фаховий журнал Миколаївського державного аграрного університету. – 2006. – Випуск 2(34). – С. 59–63.

36. Макарова Г. А. Деградація ґрунтів Миколаївської області: причини виникнення та сучасний стан / Г. А. Макарова, М. О. Троїцький, М. М. Попова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 119. Т. 132. Екологія. – Миколаїв: Вид.-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 74–79

37. Манько І. П. Удосконалення механізму грошової оцінки землі у реалізації державної земельної політики / І. П. Манько // Землевпорядний вісник. – 2003. – № 4. – С. 64–69.

38. Методика бонитировки почв Украины / Институт землеустройства УААН. – К., 1992.

39. Методика визначення ставок земельного податку за групами ґрунтів та у межах населених пунктів : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 1992 року № 532 // Земельна реформа:

19. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4 (із змінами та доповненнями).

20. Калінчик М. В. Іпотека землі: що далі? [Електронний ресурс] / М. В. Калінчик. – Режим доступу : <http://www.agroua.net/analitik/econom.htm>.

21. Калінчик М. В. Ціна землі: міфічна та реальна / М. В. Калінчик // Сільські новини. – 2003. – № 49(451). – 4 грудня.

22. Котикова О. І. Стійкий розвиток як концептуальна основа сільськогосподарського землекористування в Україні / О. І. Котикова. – Миколаїв : Видавець Ганна Гінкул, 2009. – 330 с.

23. Кошель А. О. Страхування земельних ділянок як спосіб захисту майнових інтересів власників землі / А. О. Кошель, А. Г. Мартин // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 2. – С. 33–36.

24. Кривов В. М. Правові аспекти надходження коштів від плати за землю та фінансування робіт з охорони земель / В. М. Кривов // Містобудування та територіальне планування. – 2004. – Вип. 17. – С. 127–132.

25. Кручок С. І. Іпотечне кредитування. Співвідношення цін продажу та заставних цін на нерухоме майно / С. І. Кручок // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 4. – С. 13–15.

26. Кузьменко О. Б. Економічні питання відтворення продуктивності земель сільськогосподарського призначення / О. Б. Кузьменко // Земельні відносини і просторовий розвиток України : матеріали Міжнар. наук. конф. : у двох частинах (Київ, 13-14 квітня 2006 р.) / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – Київ, 2006. – Ч. II. – С. 150–152.

27. Кузьменко О. Б. Оцінка доходності земель сільськогосподарського призначення / О. Б. Кузьменко // Матеріали «Круглого столу – 2005» на тему «Управління земельними ресурсами в контексті стратегії сталого розвитку». – Львів : НВР «Управлінські технології», 2005. – С. 237–242.

28. Кузьменко О. Б. Оцінка доходності земель сільськогосподарського призначення : наукове видання / О. Б. Кузьменко // Управління земельними ресурсами в контексті стратегії сталого розвитку НВФ «Українські технології». – Львів, 2005. – С. 237–242.

29. Кузьменко О. Б. Оцінка земель сільськогосподарського призначення як об'єкта нерухомості / О. Б. Кузьменко // Економіка і регіон: науковий вісник Полтавського національного університету імені Кондратюка. – 2005. – № 4(7). – С. 54–56.

30. Кузьменко О. Б. Оцінка ступеня ліквідності земель сільськогосподарського призначення / О. Б. Кузьменко // Наукові праці :

5. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 20 березня 2005 р. – К. : Вид. Паливода А. В., 2005. – 84 с.
6. Віленчук О. М. Формування системи страхування екологічних ризиків / О. М. Віленчук. – Ж. : ДВНЗ «Державний агроекологічний ун-т», 2007. – 260 с.
7. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 336 с.
8. Гнаткович Д. І. Науково-методичні положення оцінки земель України в світових цінах / Д. І. Гнаткович, Р. П. Возняк, Р. Й. Гулько // Львів : ЛДСГІ, 1995.
9. Горлачук В. В. Управління земельними ресурсами : навчальний посібник / В. В. Горлачук, В. Г. В'юн, А. Я. Сохнич ; [за ред. В. Г. В'юна]. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
10. Горлачук В. В. Формування землекористування ринкового типу / В. В. Горлачук. – Київ : Довіра, 2001.
11. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні : монографія / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко, Н. І. Вавіліна, Т. К. Куранда. – К. : УкрШТЕІ, 2006. – 152 с.
12. Джуччі Р. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Ф. Хенке // Страхова справа. – 2004. – № 1. – С. 70–75.
13. Закон України «Про внесення змін в Закон України «Про оподаткування підприємств» від 01.07.2004 № 1957 – IV // Налоги и бухгалтерский учет. – 2004. – № 64(726). – Август.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів» із змінами [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon/rada.gov.ua>.
15. Закон України «Про державний бюджет України на 2010 рік» // Відомості Верховної ради України (ВВР). – 2010. – № 22–23, № 24–25. – Ст. 263.
16. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV (зі змінами).
17. Закон України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV // Відомості Верховної Ради України від 17.11.1998 р., № 46, стаття 280.
18. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96 – ВР // Відомості Верховної Ради України від 30.04.1996 р., № 18, стаття 78.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 5-те вид., стер. – К. : Знання. – 2005. – 352 с.
2. Беглиця В. П. Формування ідеологічного поля страхування як консенсусна умова розвитку інноваційної діяльності / В. П. Беглиця, О. Б. Кузьменко // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 51. – Т. 64. Економічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 60–64.
3. Борисова В. А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В. А. Борисова. – Суми : Довкілля, 2003. – 372 с. – Бібл. с. 362–369.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради(ВВР). – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.

до третьої групи основних фондів, що дозволить активізувати надходження коштів на спеціальний рахунок.

5. Оцінку ефективності використання землі, крім уже відомого показника «землевіддача», потрібно здійснювати за показником «землеємкість», який свідчить, скільки коштів одного гектара угідь припадає на одну гривню валової продукції, одержаної з нього. Причому вартість гектара землі в обох показниках визначається на підставі капіталізації рентного доходу, що враховує перелік провідних культур, які культивуються в регіоні.

6. З метою отримання страхових виплат, зумовлених погіршенням якісних параметрів земельних ділянок унаслідок непередбачуваних ситуацій природного і техногенного походження, сільськогосподарські підприємства зобов'язані здійснювати свою діяльність на підставі проектів землеустрою. Останні є підставою для отримання кредитів у банку, залучення інвестицій, укладання договорів у системі інтеграційних структур. При цьому оцінка збитків, заподіяних страховим випадком якісному стану ґрунтів, визначається на підставі даних еколого-агрохімічної паспортизації земельних ділянок.

7. Страхування є механізмом фінансування розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств. Із цією метою необхідно привести у відповідність до міжнародних стандартів чинне страхове законодавство, врахувати директиви Європейського союзу по страховій діяльності, створити інститут захисту суб'єктів господарювання на землі з питань страхування земельних і майнових прав, запровадити обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників та користувачів земельних ділянок.

відповідно до чинного законодавства, централізуються на спеціальному бюджетному рахунку Держкомзему засвідчив, що в силу напруженого соціально-економічного стану країни фактичне виділення коштів на ці цілі складає 2,5-4,5 % від законодавчо встановлених норм. Аналогічна ситуація бюджетного фінансування щодо збереження, відтворення родючості ґрунту, забезпечення умови раціонального землекористування спостерігається і на регіональному рівні. Так у Миколаївській області на ці цілі виділяється від 7 до 30 % від загальної потреби, а з прийняттям нового Податкового кодексу України взагалі ліквідовано централізоване та цільове використання коштів від справляння земельного податку на охорону земель, що поглиблює протиріччя у системі суспільство – природа.

2. Іпотечне кредитування під заставу земельних ділянок, після зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, зможе забезпечити надходження 385,6 млрд грн інвестицій аграрним підприємствам, у тому числі на комплекс заходів, орієнтованих на раціональне використання та охорону земельних ресурсів. Із цією метою фінансовим установам необхідна об'єктивна інформація про доходність земельних ділянок і визначена на її основі грошова оцінка земель. У плані дослідження цієї проблеми вдосконалено методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, що, на відміну від існуючої, яка ґрунтується на рентному доході при виробництві зернових культур у межах всієї України, враховує перелік провідних культур, що культивуються в регіонах.

3. В умовах вільного ринку земель сільськогосподарського призначення оцінка ліквідності земельних ділянок забезпечує раціональне планування аграрних підприємств та координування виплат за борговими зобов'язаннями з метою уникнення тимчасової неплатоспроможності. В рамках цієї проблеми запропоновано методику оцінки ступеня ліквідності земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта ліквідності, що враховує комплексну оцінку якості ґрунтів та місцезнаходження земельної ділянки.

4. Проведені нами дослідження свідчать про безпідставність теорії вчених, які вказують на необхідність нарахування амортизаційних відрахувань на земельні ділянки як основні фонди. Справедливість цього пояснення ґрунтується на тому, що земля при правильному використанні не втрачає корисних властивостей і не має кінцевого терміну користування. Пошук джерел фінансування на відновлення якісних параметрів земельних ділянок слід розглядати через призму амортизації капітальних витрат на поліпшення земель. У зв'язку з цим капітальні витрати на поліпшення земель пропонуються віднести

Висновки до розділу 3

1. Аналіз бюджетного фінансування раціонального використання та охорони земельних ресурсів за рахунок платежів за землю, що,

контроль за ризиками можуть стати потужним двигуном економічного розвитку. Реалізувати цю мету можливо за умови визнання страхування пріоритетом державної економічної та соціальної політики. Необхідно привести у відповідність з міжнародними стандартами страхове законодавство, врахувати директиви Європейського Союзу зі страхової діяльності. Необхідно створити інститут захисту прав суб'єктів господарювання на землі з питань страхування та запровадження ліцензування страхових агентств. Цей інститут дозволить вирішувати конфлікти, що виникають між страхувальниками та страховиками, уникнути тривалих і дорогих судових процесів, надійно захистити права споживачів. Інститут захисту прав страхувальників довів свою ефективність у багатьох країнах, наприклад у США, Німеччині, в країнах Скандинавії. На порядку денному – питання запровадження обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників та користувачів земельних ділянок. Світовий досвід свідчить про те, що обов'язкове страхування цивільної відповідальності сприяє розвитку фінансових ринків, є поштовхом до розвитку інших видів страхування. Слід зазначити, що страхова справа – дуже прибутковий бізнес: 37 % страхових компаній України мають рівень рентабельності, що перевищує 50 %.

Отже, розвиток і вдосконалення страхової справи в країні сьогодні недооцінюється як джерело фінансування інноваційних проєктів, зокрема технологій ефективних мікроорганізмів, для збереження родючості ґрунтів.

Можна з упевненістю стверджувати, що формування ідеологічного поля розвитку системи страхування як умови врегулювання конфліктів повинно орієнтувати державні інституції на розв'язання проблем розвитку страхування в стислі терміни, оскільки вони потребують значних коштів на інформаційний маркетинг, удосконалення законодавства тощо. Провідну роль може зіграти Національна страхова компанія «Оранта», яка є лідером на ринку страхування, посідаючи перше місце серед 370 страхових компаній України за обсягом зібраних страхових платежів. За здійсненням страхових виплат компанія має найширшу унікальну представницьку мережу в усіх регіонах України: 536 відповідних підрозділів, близько 5,5 тис. пунктів продаж зі страхових продуктів [2].

Показники розвитку страхування в деяких країнах світу за 2002 рік

Країна	Страхові премії на одну особу (дол США)	Рівень поширення страхування	
		Страхові премії зі страхування життя (% ВВП)	Страхові премії з іншого (окрім страхування життя) (% ВВП)
Японія	3 498,6	8,64	2,22
США	3 461,6	4,6	4,98
Данія	2 448,3	4,84	2,68
Німеччина	1 627,7	3,06	3,70
Південна Корея	1 159,8	8,23	3,38
Іспанія	1 091,5	6,35	3,12
Малайзія	198,0	2,94	1,97
Словаччина	148,8	1,46	1,92
Польща	144,5	1,04	1,92
Росія	66,5	0,98	1,81
Болгарія	43,1	0,44	1,47
Україна	17,1	0,01	2,0

Примітка. Джерело: [12].

З наведеної таблиці видно, що страхові премії (страхові платежі) в Україні на одну особу склали лише 17,1 дол США, що є набагато нижчим показником навіть у таких країнах з перехідними економіками, як Польща, Росія, Болгарія, Словаччина.

Номінальний рівень страхування іншого, окрім страхування життя, з першого погляду є доволі високим (2 % у 2002 році), що перевищує за цим показником такі країни, як Словаччина та Малайзія. Проте, за оцінками експертів, 80 % [12] такого страхування є «псевдо-страхуванням», тобто нелегальними схемами уникнення оподаткування та експортом капіталів.

Рівень страхування життя складає лише 0,01 % – це мізерна частка, порівняно з 3,06 % у Німеччині або 1,04 % у Польщі, не говорячи про 8,64 % у Японії.

Страховий ринок в Україні працює переважно з юридичними особами і зосереджений на страхуванні комерційної та промислової власності (77 % від страхових премій). Страхування сільського господарства обмежене, у зв'язку з високим ступенем ризикованості, залежності від погодних умов, недосконалістю нормативно-правової бази.

В Україні, яка має великий ринок потенційних споживачів (населення України становить 46,0 млн осіб), розвиток страхування,

для розвитку національної економіки. Як свідчить історія, країни, які змогли більше накопичити таких коштів, мають тенденцію до більш швидкого економічного розвитку. На відміну від комерційних банків, які залучають кошти на короткий період, страхові компанії (особливо компанії зі страхування життя, нерухомості) мають у своєму розпорядженні кошти, які вони отримують у вигляді страхових внесків протягом тривалого часу (5-10 і більше років), оскільки неможливо створити виробництво нових видів продукції та послуг на інноваційній основі в короткостроковий період.

Стабільні грошові надходження, довгостроковість зобов'язань страхових установ зробили їх ідеальним джерелом розвитку бізнесу в довгостроковому періоді, яким є сільське господарство. Але в нашій країні страховий бізнес поки що знаходиться на ранній стадії свого розвитку і має великі проблеми, пов'язані з недовірою до нього суб'єктів господарської діяльності через ризик неповного або взагалі неотримання ними страхових сум.

Проте є сподівання, що сучасне українське державне відродження сформулює сучасну національну ідеологію страхування, яка забезпечить розвиток підприємництва, виробництва і торгівлі товарами й послугами, надасть цим процесам стабільності, спрямує їх у русло конструктивної, творчої діяльності.

Уже сьогодні підприємці, як правило, збільшують вкладання коштів в інвестиційні проекти лише за умови отримання належного страхового захисту. Наприклад, страхування урожаю сільськогосподарських культур.

Відзначимо, що страховий ринок відіграє одну з провідних ролей у розвитку ефективного функціонування фінансів. Наприклад, страхування життя – провідний вид страхування – дозволяє мобілізувати і спрямувати значні суми заощаджень у корпоративні та державні облігації, іпотеку та акції. Воно є у всьому світі головним джерелом довготермінового фінансування, спрямованого на інвестиційні проекти.

В умовах розбудови української держави страховий ринок України сьогодні починає розвиватися як за розміром, так і за складністю страхових послуг. Середньорічні темпи зростання страхових премій протягом останніх трьох років склали 42 %. Багато було зроблено у сфері законодавства та регулювання, що позитивно позначилось на зростанні обсягів страхування. Але, незважаючи на позитивні тенденції, страховий ринок у країні залишається поки що слаборозвиненим за міжнародними стандартами (табл. 3.13) [12].

самим страхування виконує функцію відшкодування збитків. При цьому важливо зрозуміти, в чому полягає економічний інтерес осіб, які вступають у страхові відносини. Йдеться про те, що за відсутності страхування потерпілі вимушені в короткий проміжок часу зібрати необхідну суму грошей для компенсації збитків, а це може викликати і, власне, часто викликає у них серйозні фінансові труднощі. Наявність договору страхування дозволяє ці витрати компенсувати, регулярно сплачуючи порівняно незначні внески. При цьому учасники страхування отримують гарантію, що їм не доведеться раптово зазнати великих втрат на ліквідацію наслідків будь-яких випадковостей. Тим самим страхування дозволяє завчасно планувати витрати, пов'язані з негативними наслідками неочікуваних подій.

Соціальна функція полягає у страхуванні фінансовими компаніями лікування і реабілітації потерпілих, відшкодування втраченого або пошкодженого майна. В останні роки суттєво зростає роль страхування в медичному і пенсійному забезпеченні, у реалізації заощаджувальних потреб населення, що підвищує рівень життя пенсіонерів та інших верств населення.

За допомогою страхування забезпечується зниження ймовірності настання різних несприятливих подій і змін, зменшуються збитки від прояву таких подій. У цьому контексті страхування виконує попереджувальну, запобіжну функцію, яка проявляється в двох аспектах.

По-перше, частку внесків по договорах страхування страхові організації спрямовують на створення спеціальних резервів попереджувальних заходів. Кошти з цих резервів використовуються на фінансування робіт, пов'язаних із запобіганням стихійних лих природи, аварій, нещасних випадків, хвороб. Проведення таких заходів знижує ризик настання несприятливих випадкових подій, що вигідно власне страховим організаціям, які мають менші витрати на відшкодування збитків, їх клієнтам, у яких знижується ймовірність витрат, і, нарешті, всьому суспільству в цілому, яке об'єктивно зацікавлене в зниженні збитків від прояву різного роду випадковостей.

По-друге, попереджувальна функція страхування полягає і в тому, що страхові організації вимагають від своїх клієнтів здійснення ними таких заходів, які б зменшували наслідки страхових подій на об'єктах страхових угод. Наприклад, розробка і складання еколого-агрохімічних паспортів, проектів землеустрою при страхуванні земельних ділянок.

Коли йдеться про страхування, яке виконує інвестиційну функцію, то слід зазначити, що останнє спрямоване на мобілізацію коштів

свідчить, що характерна риса її полягає в проблемі мінімізації часу від ідеї створення інноваційного продукту до його реалізації. Це очевидно, тому, на наш погляд, інноваційною можна вважати таку економіку, яка забезпечує самодостатній рівень життя в мінімальні терміни на основі розвитку та швидкого впровадження у виробництво і сферу послуг нових, високоефективних нововведень.

Це зумовлює необхідність зведення масиву хаотичних тверджень понятійних конструкцій інноваційної діяльності в пізнавально-дослідницьку процедуру. Потреба в ній значно зростає, якщо ми хочемо підвищити рівень контролю за інноваційним процесом, здійснити цілеспрямований вплив на нього з боку дослідника. У зв'язку з цим інноваційну діяльність потрібно змоделювати за таким сценарієм:

- фундаментальні дослідження;
- прикладні дослідження;
- дослідно-конструкторські розробки;
- масове впровадження інновацій.

При цьому акцентуємо увагу на тому, що, власне, у відповідності з таким поділом забезпечується оптимальний вибір методологічно-інструментального апарату дослідження, і це дає змогу розраховувати на аргументовано вичерпну, з виявленням логіки, послідовність інноваційної діяльності.

У цьому контексті зазначимо, що фундаментальні дослідження в розвинутих країнах світу здійснюються переважно (на 80 %) за рахунок державного бюджету, оскільки залучення приватних коштів на фундаментальні дослідження являє несумісність мети держави і підприємця. Саме тому на цій стадії держава, по суті, має управляти і стимулювати сама себе.

Одним із дійових важелів фінансового забезпечення інноваційної діяльності повинно стати страхування, хоча в Законі України «Про інноваційну діяльність» (ст. 18) [16] серед джерел фінансової підтримки інноваційної діяльності не згадується цей напрямок, у той час як у країнах з розвинутою ринковою економікою він є ключовим для всього комплексу оперування інноваційною діяльністю.

В економіці страхування відіграє важливу багатопланову роль. У сучасних економічних, суспільно-політичних умовах виділяють чотири основні його функції: відшкодування збитків, соціальну, інвестиційну і попереджувальну.

Через механізм страхування відшкодовується значна частка збитків, які виникають унаслідок стихійних лих, техногенних катастроф і інших випадкових подій руйнівного характеру. Тим

- структурна деформованість економіки України з переважанням у ній сировинних галузей і галузей з низьким коефіцієнтом використання сировини, зокрема сільського господарства, які мають низьку інноваційну ємність;
- неадекватність системи організації виробництва і рівня менеджменту через відсутність теоретико-методологічного обґрунтування інноваційного розвитку;
- низька інвестиційна привабливість інноваційної діяльності;
- фізичне і моральне зношення основних фондів підприємств;
- відсутність у суб'єктів господарської діяльності ефективних структур зі збору, аналізу та використання науково-технологічної інформації, активності у підготовці та перепідготовці кадрів для потреб інноваційного розвитку, інтелектуального потенціалу і, врешті-решт, наявності національної ідеї;
- недосконалість законодавчого забезпечення захисту інтелектуальної власності та розвитку науково-технічних інститутів тощо.

Зазначимо, що енергозалежність України також не може забезпечити високих темпів розвитку економіки, які ґрунтуються на традиційному енергомісткому виробництві. В сільському господарстві енергоємність виробництва продукції в 2-3 рази вище, ніж у розвинутих країнах.

Про актуальність інноваційної діяльності аграрного сектору економіки зазначив прем'єр-міністр України [47]. Продуктивність сільського господарства України в 3-5 разів нижче, ніж у європейських країнах. виправити це становище можливо за допомогою інноваційних технологій, сучасної сільгосптехніки.

Невисокий рівень життя в Україні час від часу створює тиск на владні структури, промисловців і підприємців щодо поліпшення перспектив свого існування і розвитку, з одного боку, а з іншого – недостатня купівельна спроможність населення гальмує процес розвитку внутрішнього ринку, щоб забезпечити прибутковість сільськогосподарських структур їх власниками. У сформульованих дефініціях ідентифікувати розв'язання соціально-економічних проблем можливо зі створенням цілісного уявлення загальних характеристик формулювання висновків про стан і тенденції розвитку інноваційної економіки.

На перший план виступає проблема часу: суспільство не бажає нескінченно довго чекати поліпшення свого добробуту, а владні політики і промислові структури теж зацікавлені в найкоротших термінах досягнення позитивних зрушень в усіх сферах економіки. Виникає питання: в чому полягає характерна риса інноваційної економіки? Аналіз найбільш сучасних аспектів інноваційної економіки

Ейфорія євроінтеграційних очікувань України в останні роки дещо притихла, оскільки уряди європейських країн проголосили, що Україні не варто розраховувати на вступ до Європейського Союзу в найближчі 10-15 років.

Вирішальним фактором такої заяви є невідповідність соціально-економічних стандартів України стандартам європейських країн.

При цьому наближення до цих стандартів можливе лише завдяки економічному розвитку, який ґрунтується на національній ідеології, спрямованій на прийнятності інноваційного ринку. В розвинутих країнах світу саме завдяки створенню нових знань та впровадженню нововведень отримують 75-80 % і більше приросту валового внутрішнього продукту [11].

Намагання України консолідуватися в європейські та світові структури ставить перед урядом проблеми пошуку нових конструктивних форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища, які б базувалися на фундаментальних цінностях суспільного розвитку, орієнтованого на інноваційну діяльність.

Звернімо увагу на те, що українській науці за радянських часів було властиве, як і всій науці СРСР, затяжне в часі впровадження результатів досліджень у виробництво, але рівень фінансування наукових досліджень за рахунок державного бюджету, власних коштів, коштів вітчизняних замовників, іноземних держав та інших джерел був на рівні провідних країн світу (у 1990 році – 3,1 % від ВВП). У 2005 році наукоємність ВВП в Україні склала 1,3 %, зменшившись, порівняно з 1990 роком у 2,4 рази [11].

У більшості розвинутих країн світу головним джерелом інноваційної діяльності є державні кошти – 50-80 % (Франція – 50 %, Велика Британія – 62 %, Нідерланди – 70 %, Німеччина – 78 %), в Україні витрати бюджету на наукові дослідження склали у 2005 році 36,1 % від загальних витрат [11].

Звернімо увагу на те, що прямі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні нижчі, ніж у США, у 71,4 рази, Франції – 63,6, Японії – 52,1, Південній Кореї – 33,6, Бразилії – 17,9, Росії – 2,9 разів [11]. Відзначимо, що нині цей показник є одним із пріоритетних у духовному житті сучасного українського суспільства при намаганні вступу держави до Європейського Союзу.

Крім низького рівня бюджетного фінансування, існує багато інших причин системного характеру, які зумовлюють зниження інноваційної активності в Україні:

вбирає в себе наукову, техніко-технологічну і виробничу діяльність. Це означає, що активізацію інноваційної діяльності можна представити як процес структурної перебудови сільського господарства, переважно завдяки практичному використанню нових знань для зростання обсягів виробництва аграрних підприємств, підвищення якості продуктів харчування, підвищення конкурентоспроможності національного продукту на світовому ринку та прискорення соціально-економічного розвитку.

Таблиця 3.12

Формування страхового фонду для збереження та відтворення родючості ґрунтів Миколаївської області в 2007 році при вирощуванні зернових, технічних культур та овочів

Адміністративні райони	Грошова оцінка 1 га ріллі, тис. грн	Розмір страхового платежу з 1 га ріллі, грн	Зернові культури		Технічні культури		Овочі	
			Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн	Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн	Площа, тис. га	Величина страхового фонду, тис. грн
Арбузинський	8 219	41,1	38,6	1 586	25,3	1 040	3,2	132
Баштанський	7 987	39,9	63,5	2 534	30,9	1 233	2,7	108
Березанський	7 576	37,9	54,3	2 058	18,1	686	1,4	53
Березнегуватський	7 560	37,8	49,2	1 860	25,8	975	1,2	45
Братський	8 148	40,7	37,4	1 522	28,8	1 172	1,0	41
Веселинівський	8 668	43,3	47,7	2 065	19,6	849	1,9	82
Вознесенський	8 008	40,0	41,6	1 664	20,8	832	3,3	132
Врадіївський	7 345	36,7	28,1	1 031	11,3	415	1,6	59
Доманівський	7 785	38,9	52,3	2 034	21,8	848	1,7	66
Єланецький	7 772	38,9	30,1	1 171	22,7	883	1,7	66
Жовтневий	7 625	38,1	53,5	2 038	24,6	937	7,1	271
Казанківський	7 298	36,5	55,0	2 008	24,2	883	1,9	69
Кривоозерський	9 577	47,9	36,1	1 729	12,8	613	3,1	148
Миколаївський	8 604	43,0	46,2	1 987	16,6	714	2,1	90
Новобузький	6 602	33,0	43,6	1 439	28,4	937	1,7	56
Новоодеський	7 423	37,1	48,7	1 807	27,7	1 028	2,4	89
Очаківський	7 385	36,9	29,4	1 085	7,1	262	1,7	63
Первомайський	8 811	44,1	51,7	2 280	25,9	1 142	3,3	146
Снігурівський	9 036	45,2	59,7	2 698	20,9	945	3,1	140
По області	7 984	39,9	866,6	34 577	413,5	16 499	46,6	1 859

Примітка. Розраховано автором за методикою [3].

якості земельних ресурсів [3]. При цьому страхувальниками виступають підприємства-користувачі земельних ресурсів сільськогосподарського призначення всіх форм власності. Об'єктом страхування є земельні ресурси, що знаходяться у власності чи оренді сільськогосподарських підприємств. Страховий ризик полягає в у зниженні родючості ґрунтів згідно з нормами, вказаними в паспорті земельної ділянки. Страховою подією є погіршення основних паспортних показників якості земельних ресурсів через геокліматичні процеси, стихійні явища, неправомірні дії третіх осіб тощо. Факт настання страхового випадку визначається при щорічному порівнянні існуючих показників із паспортними. Обов'язковість такого страхування дозволить охопити першочерговою увагою великі й небезпечні в екологічному відношенні об'єкти.

Розмір страхового фонду для збереження та відтворення родючості земель сільськогосподарського призначення визначається за формулою:

$$\Phi = \frac{П \times Г \times Т}{100\%}, \quad (3.19)$$

де Φ – величина страхового фонду, тис. грн;

$П$ – площа земельних угідь сільськогосподарського призначення, га;

$Г$ – грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь;

$Т$ – розмір страхового тарифу, % (0,5 %).

Результати проведених розрахунків щодо формування страхового фонду для збереження та відтворення родючості ґрунтів у Миколаївській області наведено в табл. 3.12, з якої видно, що величина страхового фонду коливається залежно від розміру грошової оцінки ріллі. Страховий фонд необхідно використовувати для відтворення якості земельних ресурсів, сплачуючи страхове відшкодування їх власникам у разі настання страхового випадку при дотриманні ними агротехнічних вимог вирощування сільськогосподарських культур; для відтворення родючості ґрунтів; запобігання погіршенню екологічного стану земель сільськогосподарського призначення; заходів щодо відтворення деградованих та забруднених ґрунтів; підвищення родючості ґрунтів страхувальників.

Крім цього, страхування можна розглядати як джерело фінансового забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств. Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкт економічних відносин [16]. Вона спрямована на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розвитку в новому або вдосконаленому продукті чи технологічному процесі й охоплює всі етапи, починаючи з появи науково-технічної ідеї до розповсюдження готових виробів чи послуг. Таким чином, інноваційна діяльність

Треба відзначити, що сучасна законодавча база посилює адміністративну відповідальність власників і користувачів земельних ділянок за відхилення від проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь або взагалі за їх відсутність [14]. І при дотриманні зазначених проектів та використанні сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур ерозія і дефляція без аномальних природних і техногенних явищ не перевищує допустимих норм. Визначати вміст поживних речовин і гумусу в ґрунті науково-обґрунтовано після закінчення терміну ротації сівозміни, а він не завжди співпадає з терміном оренди, і це треба враховувати при визначенні якісних показників ґрунту.

Зрозуміло, що страхування без проектів землеустрою і надійного контролю за їх дотриманням – це спроба перекласти відповідальність за безгосподарське використання земельних ділянок на страхові компанії, на що вони, звичайно, не погодяться.

Техногенні ризики, пов'язані з забрудненням, засміченням, пошкодженням родючого шару ґрунту, передбачені страхуванням відповідальності за екологічне забруднення, яке достатньо давно існує у світі й успішно розвивається в Україні. Причому страхуванням покриваються лише випадкові забруднення. Навмисні дії або помилки, які можуть збільшити ймовірність шкоди третім особам, страхуванням виключаються [54].

Таким чином, страхування якісного стану земельних ділянок може забезпечити відшкодування збитків при страхових випадках природного і техногенного походження за непередбаченими, надзвичайними, аномальними подіями. Оцінку збитків від погіршення якісного стану земель можна визначати на підставі методичних підходів вартості еквівалентної кількості: мінеральних добрив, напівперепрілого гною, недоотриманого урожаю. Обов'язковими документами для страхування є еколого-агрохімічний паспорт та проект землеустрою. Антропогенні і організаційно-правові ризики треба зменшувати вдосконаленням адміністративно-правової відповідальності [31].

Згідно із Земельним кодексом України, необхідно відшкодувати збитки власникам землі та землекористувачам, заподіяні внаслідок погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь. Однак механізм цього відшкодування ще не достатньо опрацьований. В економічній літературі наводяться певні спроби обґрунтування відповідного механізму, де одним зі шляхів його впровадження пропонується обов'язкове страхування

Після страхового випадку залежно від товщини змитого або здутого шару ґрунту визначають зменшення в орному шарі вмісту поживних речовин і гумусу. Якщо страховий випадок трапився після збирання урожаю, то треба врахувати винос рухомих форм азоту, фосфору, обмінного калію та мінералізацію гумусу відповідною культурою. За формулою 2.7, враховуючи, що термін відновлення рухомих форм поживних речовин у ґрунті треба прийняти за одиницю, визначаємо збитки на підставі еквівалентної кількості добрив. Якщо прийняти зменшення в орному шарі ґрунту рухомих форм азоту, фосфору, обмінного калію внаслідок тривалої зливи або пилової бурі, як у наведеному прикладі в розділі 2.5, то розмір відшкодування збитків складає 440,6 грн/га.

Збитки на підставі зменшення вмісту гумусу в ґрунті можна визначати вартістю додаткового внесення напівперепрілого гною за формулою 2.8, прийнявши термін відновлення органічної речовини ґрунту за один рік.

Оцінку збитків на підставі вартості недоотриманого врожаю можна визначати за допомогою алгоритму формул 2.9-2.12, знову ж таки прийнявши термін капіталізації за одиницю.

Визначення збитків від погіршення якісного стану земель на підставі погіршення бала еколого-агрохімічної оцінки – найбільш точний метод (формула 2.13). Але він потребує визначення значної кількості показників, витрат коштів і часу, що може стримувати впровадження цього методу.

Таким чином, за нашими розрахунками прикладів за різними методами збитки складають 360-450 грн/га. Якщо взяти страховий тариф 10 %, то він буде не обтяжливий для власників і користувачів земельних ділянок, з одного боку, а з іншого, страхові виплати забезпечать відновлення втрачених показників якості ґрунтів.

З вищесказаного випливає, що для страхування обов'язковим документом є еколого-агрохімічний паспорт земельної ділянки. Крім цього, на нашу думку, страховик має вимагати проект землеустрою, без якого неможливо заключити договір страхування. Обтяжливою обставиною відмови страхової виплати є відхилення від проектів землеустрою, які посилюють ерозію і дефляцію в умовах аномальних природних явищ. Це розорювання земель на схилах, проведення обробітку вздовж схилу, посів просапних культур замість культур суцільного посіву або на схилах більше 3° та ін. Крім цього, наявність проектів землеустрою є підставою для отримання кредитів у банку, залучення інвестицій, укладання договорів у системі інтеграційних структур.

– відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди фізичній особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

З форм проведення – добровільного і обов'язкового, страхування земельних ділянок доцільно зробити обов'язковим, для систематичного використання та суцільного охоплення.

Основною проблемою страхування земельних ділянок залишається оцінка збитків завданих страховою подією. За офіційною методикою, наведеною в постанові КМУ від 17 листопада 1997 р. № 1279 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» [45] пункт 3, втрати, спричинені погіршенням якості земель визначають за формулою:

$$P_v = (1 - K) \times H_v \times P_d \quad (3.18)$$

де P_v – розмір втрат, тис. грн;

K – коефіцієнт зниження продуктивності угіддя;

H_v – середній розмір втрат з розрахунку на 1 гектар, тис. грн;

P_d – площа ділянки, га.

Вищевказана методика не конкретизує, як визначається коефіцієнт зниження продуктивності угіддя, а він для різних сільськогосподарських культур суттєво відрізняється [52, с. 61], крім того, треба визначати ступінь еродованості земель, що теж ускладнює і знижує точність розрахунку.

Визначення цього коефіцієнту за фактичними даними продуктивності угіддя потребує багато часу після настання страхової події, що погіршує і без того поганий фінансовий стан землекористувача.

Методичні підходи визначення збитку на підставі нормативної грошової оцінки земель [56] вбирають у себе недоліки, притаманні їй. Крім того, страхові платежі на рівні 1200-1700 грн/га, при середньозваженому за площею основних сільськогосподарських культур операційному доході по Україні за 2009 рік за нашими розрахунками – 324 грн/га (зроблені на підставі статистичних даних [51]), призводять до втрати економічної доцільності сільськогосподарського виробництва.

На нашу думку, для більшої об'єктивності організація оцінки збитків від погіршення якісного стану земель має бути наступною. Нормативно зобов'язати перед передачею земельної ділянки в оренду складання еколого-агрохімічного паспорту, що виконується силами проектно-технологічного центру «Облдержродючість». За цим документом одержують базисні дані по вмісту рухомих елементів живлення рослин, органічної речовини ґрунту [32], і їх визначають щороку.

Питання екологічного страхування та екологічних ризиків досліджували такі відомі вчені, як В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, О. М. Віленчук, С. С. Осадець, І. А. Сааджан, С. К. Харічков та інші [1; 6; 54; 49]. Проте страхування якісного стану земельних ділянок залишається перспективним і новим напрямом.

У сільському господарстві в основному використовується страхування урожаю сільськогосподарських культур, тварин, будівель, споруд, сільськогосподарської техніки, інших матеріальних цінностей. Страхування земельних ділянок на предмет погіршення якісних характеристик не проводиться. Це обумовлено недосконалістю нормативно-правової бази, недостатністю інформаційного і матеріального забезпечення, відсутністю методичного забезпечення і підготовлених кадрів.

Доцільно виділити такі групи ризиків, що можуть виникати у процесі використання земель:

- 1) природні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дії непереборних стихійних явищ;
- 2) антропогенні, що обумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дій або бездіяльності користувача земельної ділянки, що призвели до зниження родючості землі чи погіршення інших корисних властивостей землі;
- 3) організаційно-правові, що обумовлені недотриманням обов'язків землекористувача, що встановлені законом або договором [23];
- 4) техногенні, що обумовлені впливом на земельну ділянку надзвичайних ситуацій техногенного походження (аварії з викидом забруднюючих речовин, які через будь-яке середовище потрапляють у ґрунт).

Слід зазначити, що відповідно до статті 12 закону України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV [17], об'єкт оренди (земельна ділянка) може бути застрахованим на період дії договору оренди землі за згодою сторін у порядку, встановленому законодавством України. У разі невиконання свого обов'язку стороною, яка повинна, згідно з договором оренди землі, застрахувати об'єкт оренди, друга сторона може застрахувати і заждати від іншої сторони витрат на страхування. Таким чином, страхувальниками можуть бути власники та орендарі земельних ділянок.

Залежно від об'єкта страхування предметом договору страхування земельних ділянок можуть бути майнові інтереси, пов'язані з:

- володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

ресурсів вищевказані показники можуть не лише не погіршуватись, а й покращуватись. На жаль, це положення в Україні залишається суто теоретичним. З часів В. В. Докучаєва йде поступове погіршення природної родючості. А за останні десятиріччя процеси погіршення якісного стану ґрунтів досягли надзвичайно високого рівня.

Деградованість ґрунтів, втрати гумусу і поживних речовин, щорічні втрати ґрунту. Крім цього, спостерігаються і інші негативні явища: збільшуються площі засолених та підлужених земель, триває техногенне забруднення території викидами промислових підприємств, транспортом іншими об'єктами господарювання, переущільнення ґрунту, замулювання та утворювання кірки, забруднення пестицидами та іншими агрохімікатами, як про це вже було сказано вище.

В останні часи еволюційний характер цих негативних процесів супроводжується аномальними надзвичайними явищами природного і техногенного походження. Це катастрофічні зливи на північному заході Миколаївської області 2007-2008 рр., що супроводжувались інтенсивним зливом ґрунту. Пилову бурю 23-24 березня 2007 року, що охопила 50 % степової зони України, можна віднести до екологічної катастрофи національного масштабу [36]. В Миколаївській області постраждало 650 тис. га земель, а загальні збитки у цінах 2007 року оцінені у 607,8 млн грн [36]. В Україні щороку виникає 140-150 техногенних аварій регіонального та державного рівнів, які прямо або опосередковано впливають на якість земель.

Таким чином, обсяги погіршення якісного стану земельних ресурсів потребують великомасштабного комплексу організаційних, технічних, біотехнологічних, правових, науково-методичних заходів, спрямованих на збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. У державному бюджеті України 2010 року на ці цілі передбачено лише 470 тис. грн [15], що, звісно, не може задовольнити всі потреби. Страхування земельних ділянок від різноманітних ризиків може забезпечити додаткове фінансування землеохоронних заходів аграрними підприємствами.

Земельна реформа докорінно змінила систему землекористування. Основним способом використання земель у сільському господарстві стала оренда. На правах оренди використовуються 17,5 млн га, що становить більше половини орних земель України, 4,6 млн договорів оренди, з яких 49 % укладені на термін 4-5 років. У цих умовах виникає питання захисту майнових інтересів власників земельних ділянок при їх використанні в умовах оренди, яке теж можна розв'язати страхуванням.

3.4. Страхування земель сільськогосподарських підприємств

Страхування являє собою вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [18].

Земельні ділянки обліковуються згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 (П(С)БО7) «Основні засоби» [44] як основний засіб і відповідно до цього мають майновий статус. Земельні ділянки характеризуються комплексом показників, які визначають їх якісний стан та можливість виробництва продукції певного обсягу і якості. Це товщина гумусового горизонту, вміст гумусу, рухомих азоту і фосфору, обмінного калію, рівень рН, наявність важких металів, залишків пестицидів та ін. Відповідно погіршення цих характеристик знижує природно-господарську цінність земель. Таким чином, страхування призначене забезпечити захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб при використанні земельних ділянок.

Земля як об'єкт страхування має свої особливості. Вона не має кінцевого терміну користування і повністю не втрачає своїх корисних властивостей. Навпаки, при раціональному використанні земельних

Кузьменко О. Б.

Q – вартість валової (товарної, чистої) продукції, одержаної з гектара угідь, грн/га;

Π_{12} – вартість одного гектара угідь, визначена шляхом прямої капіталізації, грн/га.

Цілком погоджуючись із об'єктивністю оцінки за землевіддачею, яка враховує економічну родючість і ефективність землекористування, можна тільки доповнити, що грошову оцінку одного гектара угідь треба визначати на підставі рентного доходу з одного умовного гектара, як це було зазначено вище.

Розвиваючи аналіз показників ефективності використання земельних ресурсів, можна додати за аналогією обернений показник землевіддачі – землеємкість (Z_{EM}) [33]:

$$Z_{EM} = \frac{\Pi_{12}}{Q}. \quad (3.17)$$

Таким чином, розвиток ринкових перетворень в аграрній сфері потребує постійного розширення і вдосконалення теоретико-методичної бази земель сільськогосподарського призначення як засобу праці.

земель, які не дають швидкого збільшення доходу. Звідси насичення сівозмін культурами, які забезпечують високу рентабельність і одночасно порушують баланс гумусу в ґрунті, не використовуються органічні добрива та ін. Крім того, невеликі аграрні підприємства не мають фінансових ресурсів, щоб самостійно окремо розв'язати питання відтворення продуктивності земель. Необхідно використовувати системний підхід, розвивати інформаційне забезпечення аграрних підприємств з метою подання даних про їх продукцію, яка буде вироблена в регіоні. У подальшому перейти до індикативного планування обсягів виробництва, ліцензування права вирощування сільськогосподарських культур, що дасть змогу науково обґрунтовано формувати сівозміни [35].

Таким чином, для підвищення ефективності відтворення продуктивності земель економічний механізм (амортизація, витрати) повинен діяти у комплексі з організаційними нормативно-правовими засобами (інформаційне забезпечення, індикативне планування, ліцензування).

Забезпечення високих темпів розвитку виробництва можливе за умов підвищення ефективності використання основних фондів, яка характеризується відомими показниками: фондівіддачею, фондоємкістю та фондоозброєністю.

Ефективність використання земельних ресурсів аграрними підприємствами ґрунтується на основі системи натуральних і вартісних показників. До натуральних показників відносять: урожайність сільськогосподарських культур, виробництво продукції скотарства і вівчарства на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства на 100 га ріллі, птахівництва на площу зернових. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в порівняних цінах, товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь.

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної ділянки, а вартісні – всієї площі сільськогосподарських угідь. Ці дві групи показників можна розраховувати як на гектар фізичної площі, так і на грошову оцінку площі сільськогосподарських угідь. В економіці аграрних підприємств відомий показник ефективності використання землі – землевіддача, який можна розрахувати за формулою:

$$Z_e = \frac{Q}{Ц_{1e}}, \quad (3.16)$$

де Z_e – землевіддача;

доцільно віднести до групи 3 основних фондів з річною нормою амортизації 24 %. При цьому 95 % амортизаційних відрахувань за цією нормою накопичується за 12 років, що забезпечить фінансовими ресурсами реконструкцію і будівництво зрошувальних та осушувальних систем, використання нових технологій і матеріалів [26].

Звернемо увагу, що виробництво сільськогосподарської продукції підприємствами здійснюється не тільки за допомогою капітальних витрат на поліпшення земель, а й комплексом організаційно-господарських заходів, таких як: раціональна організація території; збереження і підвищення родючості ґрунтів; захист земель від водної і вітрової ерозії, селів, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушування, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами та іншими процесами руйнування; захист від заростання сільськогосподарських угідь чагарниками та дрібноліссям, інших процесів погіршення культурно-технічного стану земель; рекультивація порушених земель; тимчасова консервація деградованих сільськогосподарських угідь; поліпшення лук і створення багаторічних культурних пасовищ; розміщення виробництва сільськогосподарської продукції на підставі еколого-економічної оцінки земель.

Усі ці заходи вміщують, у свою чергу, комплекс правових, організаційних, технічних, технологічних заходів та засобів, особливо це пов'язано, наприклад, зі збереженням та підвищенням родючості земель.

Згідно з методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [41] (пункт 3.4), «витрати на заходи з підвищення родючості земель (зокрема на гіпсування та вапнування ґрунтів) плануються та обліковуються як витрати майбутніх періодів і відносяться на собівартість сільськогосподарської продукції рівними частинами протягом сівозміни».

При цьому відзначимо, що основною перешкодою для загального проведення заходів із відтворення продуктивності земель сільськогосподарського призначення є те, що в умовах зменшення розмірів площ землеволодінь на сучасному етапі для аграрних підприємств різних форм власності витрати на відтворення продуктивності земель не завжди відповідають миттєвим економічним інтересам землевласників і землекористувачів. І, крім того, на подрібнених земельних ділянках важко проводити крупномасштабні заходи, тому що власники землі, орендарі, власники права користуватися землею не зацікавлені у витратах на відтворення продуктивності

Основним джерелом накопичення грошових коштів підприємствами для придбання нових засобів виробництва з потрібними властивостями, як відомо, є амортизація, хоча на землю вона не нараховується. І, на нашу думку, є необґрунтованими пропозиції Горлачука В. В. та ін. [9] включати в собівартість продукції рослинництва амортизаційні відрахування на землю на підставі розрахунку вартості еквівалентної кількості напівперепрілого гною, що вноситься в ґрунт для компенсації мінералізованого гумусу. Є культури, які накопичують органічну речовину в ґрунті, і дотримання бездефіцитного балансу гумусу можна забезпечити дотриманням науково обґрунтованих сівозмін, раціональним використанням органічних і мінеральних добрив. Земля при правильному використанні не втрачає корисних властивостей і не має кінцевого терміну користування. Свідченням цього є П(С)БО7 [44], який виключає землю з об'єктів амортизації (пункт 22). У Законі України «Про внесення змін в Закон України «Про оподаткування підприємств» від 01.07.2004. № 1957 – IV (далі – закон № 1957), п. 8.9.1, сказано: «Платник податку веде окремий облік по продажу або купівлі землі як окремого об'єкта власності. Витрати, пов'язані з такими придбаннями, не належать до включення у валові витрати звітного податкового періоду або до групи основних фондів з метою амортизації» [13].

Частково проблему відтворення продуктивності земель вирішує амортизація капітальних витрат на поліпшення землі. Але за Законом № 1957 вони віднесені до групи 1 основних фондів.

Накопичення 95 % амортизаційних відрахувань по залишковій балансовій вартості за нормою амортизації 8 % для цієї групи відбувається протягом приблизно 30 років. Такий термін амортизації більше підходить для об'єктів нерухомості та земель, які знаходяться під такими об'єктами. Капітальні покращання земель сільськогосподарського призначення, які передбачають зрошення, осушення, збагачення ґрунту поживними речовинами та ін., мають більш обмежений термін використання і потребують відновлення [13]. Крім того, на поліпшеній земельній ділянці можна протягом одного року вирощувати декілька видів продукції.

Економічно обґрунтовано включати амортизаційні відрахування капітальних витрат на поліпшення землі до собівартості всіх культур, які вирощуються на земельній ділянці, а термін ефективного використання витрат обмежити тривалістю однієї ротації сівозміни, починаючи з першого року використання покращеної ділянки (6-10 років). Таким чином, капітальні витрати на поліпшення земель

забезпечує її ефективне використання, дотримання сівозміни і збереження родючості землі».

Але вищенаведена методика не дає відповіді на питання щодо визначення доходу за типовим набором культур.

Автором запропоновано комплексну оцінку на основі умовного гектара [27], який являє собою земельну ділянку площею 1 гектар, засіяну всіма культурами пропорційно площам, засіяних відповідними культурами по Україні, області, району, окремій земельній ділянці. При цьому інформація про площі обробітку культур береться зі статистичних щорічників по Україні, областях або за фактичними спостереженнями власників чи користувачів земельних ділянок.

Таке представлення дає повну картину сільськогосподарського виробництва на ріллі в умовах ринку. Наведені дані дозволяють оцінювати доходність у рівних умовах за різні періоди. Статистичні дані за багато періодів дають можливість отримати об'єктивні тенденції і спрогнозувати обсяги посівних площ [27].

Звернемо увагу, що ставку капіталізації рентного доходу умовного гектара прийнято на рівні 0,03, тобто для терміну капіталізації 33 роки. Орні землі незамінний природний ресурс, і їх балансова вартість на рівні 7-10 тис. грн/га не є завищеною для бухгалтерського обліку. Крім оцінки вартості основних фондів, важливим елементом їх функціонування є відтворення їх продуктивності. Відтворення засобів виробництва означає їх періодичну заміну новими об'єктами або модернізацію та ремонт діючих для забезпечення виробництва продукції певної якості та заданої кількості. Але на відміну від усіх інших засобів виробництва, які зазнають фізичного і морального зносу і стають непридатними для подальшого використання, земля є незамінним і вічним засобом праці, тому відтворення продуктивності земель сільськогосподарського призначення має певні відмінності.

Відтворення продуктивності земель сільськогосподарського призначення – одна з умов розвитку виробництва аграрних підприємств, і заходи для його запровадження потребують витрат, які можуть сягати значних розмірів. Фінансове забезпечення цих заходів може бути як на загальнодержавному рівні, так і на рівні сільськогосподарського підприємства.

Надходження коштів від плати за землю частково може забезпечити фінансування заходів поновлення продуктивності земель. Але, наприклад, із загальної суми надходжень за 2002 рік – 1 805,5 млн грн від справляння земельного податку з сільськогосподарських угідь було одержано лише близько 20 % [37], а з цієї суми на поліпшення якості земель зовсім не було спрямовано коштів.

3.3. Фінансове забезпечення розширеного відтворення потенціалу сільськогосподарських угідь

В економічній теорії з початку її розвитку землі сільськогосподарського призначення завжди розглядалися одночасно як предмет і засіб праці.

Але до початку ринкових перетворень в Україні це положення залишалося лише декларацією, оскільки земля знаходилась у державній власності. Громадянам, сільськогосподарським підприємствам, організаціям і установам земля передавалась лише у користування. З початком ринкових трансформацій виникла об'єктивна необхідність у здійсненні земельної реформи – важливої складової економічних змін. Практичне здійснення її, впровадження різних форм власності на землю, формування ринку земельних ділянок потребують чіткого економічного змісту землі як засобу праці.

Але якщо Земельний кодекс України, який вступив у дію з 1 січня 2002 року [19], надає чіткі правові основи регулювання прав власності, то економічна нормативно-методична база повинна бути вдосконалена згідно з потребами обігу земельних ділянок.

Як будь-який засіб праці, що функціонує у виробничому процесі тривалий час у своїй незмінній споживчій формі і який має вартість, земельні ділянки набувають статусу основного засобу. Відповідно до цього, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 (далі – П(С)БО7) «Основні засоби» [44] визначає основним засобом земельні ділянки та капітальні витрати на поліпшення земель. Земля визначається активом підприємства за первісною вартістю, якщо ця земельна ділянка належить підприємству. Право власності юридичних осіб (заснованих громадянами України) на земельні ділянки (ст. 82 [19]) підтверджується державним актом (ст. 126 [19]). Ділянки набуваються у власність шляхом придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами, а також шляхом унесення їх засновниками до статутного фонду. Вартість таких земельних ділянок визначається на підставі експертної грошової оцінки (ст. 201 [19]).

Проведення експертної грошової оцінки регламентується методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531 [46]. Ця методика ґрунтується на «рентному доході з земельних ділянок, які використовуються як сільськогосподарські угіддя, враховуючи типовий для даної місцевості набір культур, що

розмір кредиту в обсязі грошової оцінки за методикою автора, якщо менше ніж на 30 років, то обсяг кредиту повинен бути зменшений на коефіцієнт $tk/30$, де tk – термін кредиту, а розмір іпотечного кредиту знаходиться за формулою:

$$V_k = НЦ\delta \times tk/30, \quad (3.15)$$

де $НЦ\delta$ – нормативна ціна земельної ділянки, грн;
 tk – термін кредиту.

Крім того, як було зазначено вище, верхня межа видачі кредиту залежить від ступеня ліквідності заставленої нерухомості (таблиця 3.5). Наведемо практичну реалізацію наданої автором методики.

Агрофірми «Нива» і «Урожай» запропонували банку «Агроінвест» у якості застави за договором іпотеки наступні земельні ділянки Миколаївської області:

1. Земельна ділянка Очаківського району на богарі площею 560 га з характеристиками: бал бонітету – 52, $K_z = 0,97$, $K_c = 0,95$, $K_p = 0,99$. Кредит на суму 300 тис. грн терміном на 3 роки.

2. Земельна ділянка Кривоозерського району на богарі площею 820 га з характеристиками: бал бонітету – 63, $K_z = 1,01$, $K_c = 0,98$, $K_p = 1,0$. Кредит на суму 300 тис. грн терміном на 2 роки.

За формулою 3.12 визначимо нормативні ціни ділянок:

$$НЦ\delta_O = 9\,312 \times 52/56 \times 560 \times 0,97 \times 0,95 \times 0,99 = 4\,417,5 \text{ тис. грн,}$$

$$НЦ\delta_K = 9\,312 \times 63/56 \times 820 \times 1,01 \times 0,98 \times 1,0 = 8\,502,7 \text{ тис. грн.}$$

Ступінь ліквідності кожної ділянки оцінимо за формулою 3.13 та таблицею 3.8:

$$K_{лO} = 52/100 \times 0,97 \times 0,95 \times 0,99 = 0,47 \text{ – ліквідність низька,}$$

$K_{лK} = 63/100 \times 1,01 \times 0,98 \times 1,0 = 0,62$ – ліквідність нижче середньої.

Величина кредиту:

$$V_{KO} = 4\,417,5 \times 3/30 = 441,8 \text{ тис. грн,}$$

$$V_{KK} = 8\,502,7 \times 2/30 = 566,8 \text{ тис. грн.}$$

По таблиці 3.5 за ступенем ліквідності та терміном кредиту визначаємо верхню межу розміру кредиту – 57 % та 61,4 %, тому розмір кредиту під ці ділянки дорівнює:

$$P_{KO} = 441,8 \times 0,57 = 251,8 \text{ тис. грн,}$$

$$P_{KK} = 566,8 \times 0,614 = 348,0 \text{ тис. грн.}$$

Із проведених розрахунків можна зробити висновок, що друга земельна ділянка, на відміну від першої, цілком забезпечує кредит та є більш привабливою для іпотечного банку в якості застави.

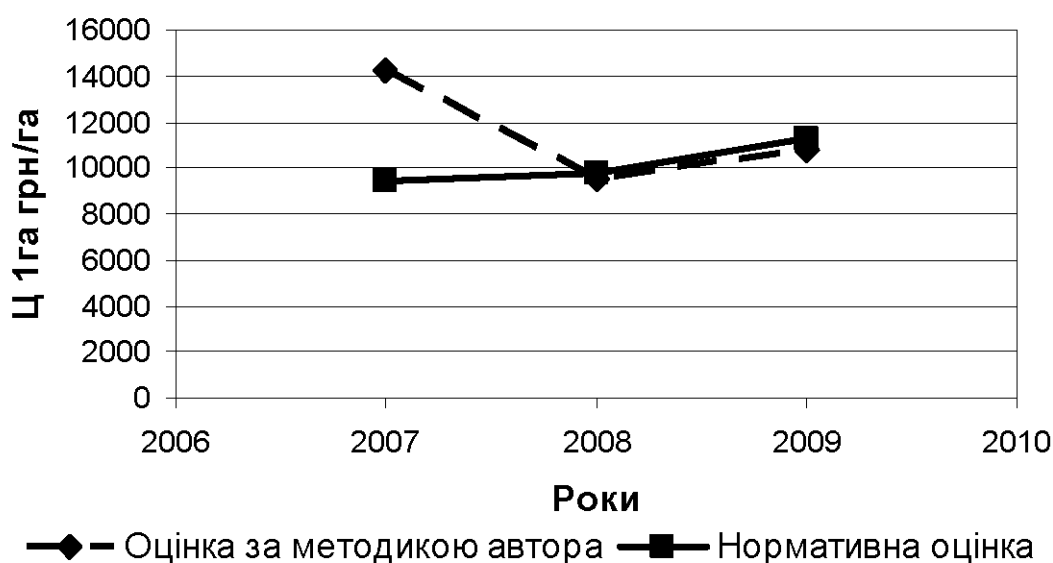

Рис. 3.5. Грошова оцінка 1 га ріллі по Україні

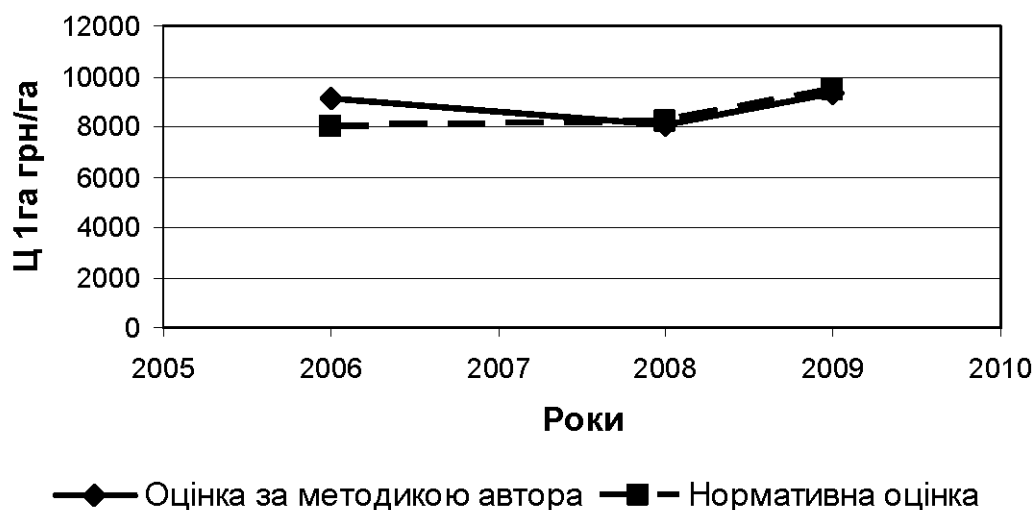

Рис. 3.6. Грошова оцінка 1 га ріллі по Миколаївській області

Грошова оцінка 1 га ріллі по Миколаївській області 2006 році перевищує нормативну на 14,5 %. 2007 рік з надзвичайно несприятливими погодними умовами, коли основні культури рослинництва в області мали дуже низьку або взагалі від'ємну рентабельність, нами не був узятий для розрахунку, 2008 і 2009 роки мали відхилення від нормативної оцінки 1,5 % (9 459 грн/га – нормативна оцінка, 9 312 грн/га – методика автора). Таким чином, представлена методика дає більш точну оцінку ріллі як засобу виробництва за ступенем доходності і може бути використана банками при наданні іпотечних кредитів. Треба відмітити, що іпотечне кредитування довгострокове, і якщо кредит надається на 30 років і більше, то можна використовувати

Таблиця 3.11

Валовий дохід у порівняних цінах 2005 року, посівні площі та середній рівень рентабельності відповідних культур рослинництва по Україні за 2009 рік

Продукція рослинництва	Валовий дохід у порівняльних цінах 2005 р., млн грн	Посівні площі, тис. га	Середній рівень рентабельності, %	Операційний дохід, млн грн	Операційний дохід з 1 га, грн/га	Пропорційна площа, 1 ум. га	Операційний дохід з пропорційної площі, грн/га
Зернові	19 441,1	15 837	7,3	1 322,6	83,5	0,63	52,6
Технічні	10 667,6	6 545	41,1	3 101,8	473,9	0,26	123,1
Картопля, овочі	24 723,2	1 950	14,4	3 112,1	1 595,9	0,08	127,7
Кормові	1 844,2	732	37,0	498,1	680,4	0,03	20,4
Всього	56 675,6	25 064		8 034,6		1,0	323,8

Примітка. Таблиця розрахована автором за даними [51].

Нормативна ціна 1 га ріллі по Україні визначається за формулою 3.9 та дорівнює: $НЦ_{1\text{га}} = 323,8/0,03 = 10\,793,3$ грн/га.

Використання даної формули та методики для 1995 року дало занадто високу грошову оцінку 1 га ріллі – 13 820 грн/га, порівняно з офіційною – 3 734 грн/га. Для 1996 року даних не вистачає, а оцінка в 1997, 1998 роках не має сенсу, бо умовний гектар дає збитки – 11,7 грн/га та – 95,4 грн/га, а в 1999 році незначний прибуток 6,6 грн/га. Це пояснюється нестабільністю економічної ситуації, високими темпами інфляції, які мали місце в 1995 році, і кризовою ситуацією у сільському господарстві 1997, 1998, 1999 років. Тобто ці роки характерні для перехідної, трансформаційної економіки з нерозвинутими ринковими механізмами. Тому в основу методики автора взято оцінку 1 га ріллі, починаючи з 2000 року, коли відносно почали відбуватися стабілізаційні процеси.

З рисунка 3.5 видно, що грошова оцінка 1 га ріллі за методикою автора у 2007 році перевищує нормативну на 50 %, а у 2008, 2009 роках відхилення складає 4 %. Треба відмітити, що 2007 рік був надзвичайно посушливий на півдні України. За матеріалами Державного комітету статистики України [53] аналогічно розраховуємо грошову оцінку 1 га ріллі по Миколаївській області (рис. 3.6).

Нами пропонується оцінка ступеня ліквідності на підставі коефіцієнтів і залежностей, розроблених автором даної роботи [30]. Для цього вводиться показник – коефіцієнт ліквідності K_l , який визначається за формулою:

$$K_l = \frac{B\delta}{100} \times K_p \times K_m \times K_c \times K_z, \quad (3.13)$$

де $B\delta$ – бал бонітету агровиробничої групи ґрунтів оцінюваної ділянки;

K_p – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки щодо пунктів збуту продукції;

K_c – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки з урахуванням інженерно-геологічних та санітарно-гігієнічних умов;

K_m – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельних ділянок, розташованих у приміських зонах великих міст;

K_z – коефіцієнт, який характеризує місцеположення земельних ділянок щодо господарського двору.

Нами запропонована шкала оцінки ступеня ліквідності залежно від значення коефіцієнта ліквідності K_l [30] (табл. 3.10):

Таблиця 3.10

**Ступінь ліквідності земельної ділянки залежно від значення
коефіцієнта K_l**

Значення коефіцієнта K_l	1,6-1,3	1,05-1,3	0,8-1,05	0,55-0,8	0,3-0,55
Ліквідність	Висока	Вище середньої	Середня	Нижче середньої	Низька

Примітка. Джерело: [30].

За матеріалами Державного комітету статистики України [51] отримані дані про валовий дохід у порівняних цінах 2005 року, посівні площі та середній рівень рентабельності відповідних культур рослинництва по Україні за 2009 рік (табл. 3.11).

Відзначимо, що операційний дохід визначався за формулою:

$$O\delta = \frac{P}{100} \times \left(\frac{B\delta}{\frac{P}{100} + 1} \right), \quad (3.14)$$

де $O\delta$ – операційний дохід, грн;

P – рівень рентабельності продукції, %;

$B\delta$ – валовий дохід.

Таблиця 3.8

**Ліквідність земельних ділянок сільськогосподарського
призначення залежно від їх якісних характеристик,
визначених за природометричними моделями
(«Земля», «Сінокіс», «Пасовище»)**

Оцінка родючості (Бр), бали			Оцінка інших характеристик (місце розташування, екологічний стан, зручність для обробітку тощо), відношення комплексної оцінки (Бк) до оцінки родючості (Бр), коефіцієнт				
Рілля	Сінокоси	Пасовища	до 0,85 включно	0,85-0,95 включно	0,95-1,05 включно	1,05-1,15 включно	понад 1,15
до 60 включно	до 25 включно	до 15 включно	заства недоцільна	доцільність застави сумнівна	доцільність застави сумнівна	низька	нижче середньої
60-70 включно	25-30 включно	15-20 включно	доцільність застави сумнівна	доцільність застави сумнівна	низька	нижче середньої	нижче середньої
70-80 включно	30-35 включно	20-25 включно	доцільність застави сумнівна	низька	нижче середньої	нижче середньої	середня
80-90 включно	35-40 включно	25-30 включно	низька	нижче середньої	нижче середньої	середня	середня
понад 90	понад 40	понад 30	нижче середньої	нижче середньої	середня	середня	вище середньої

Примітка. Джерело: [30].

Таблиця 3.9

**Орієнтовна ліквідність ріллі в деяких адміністративних
районах України**

Адміністративний район, область	Оцінка ріллі за моделлю «Земля»		Бк Бр	Ліквідність земельних ділянок
	Бр	Бк		
Олевський Житомирської	36,0	30,7	0,853	Доцільність застави сумнівна
Барський Вінницької	65,9	62,7	0,951	Низька
Тетіївський Київської	94,0	92,0	0,979	Середня
Решетилівський Полтавської	96,8	103,8	1,072	Середня
Кришичанський Дніпропетровської	93,3	106,7	1,144	Середня
Токмацький Запорізької	80,9	82,2	1,016	Нижче середньої
Татарбунарський Одеської	74,0	70,5	0,953	Нижче середньої
Україна	75,7	75,6	0,999	Нижче середньої

Примітка. Джерело: [25].

майна (табл. 3.7). Ці співвідношення можна використовувати і при іпотечі земельних ділянок.

Таблиця 3.7

**Залежність меж індивідуального кредиту від факторів ризику
(верхня межа видачі кредиту, відсоток від вартості
заставленого нерухомого майна (для стандартних кредитів))**

Ліквідність заставленого нерухомого майна	Термін кредиту, роки			
	До одного	1-3	3-5	Понад п'ять
Висока	80,0	76,7	72,0	67,3
Вище середньої	74,3	71,2	66,8	62,5
Середня	69,0	66,1	62,1	58,0
Нижче середньої	64,1	61,4	57,6	53,8
Низька	59,5	57,0	53,5	50,0

Примітка. Джерело: [25].

Відомо, що нерухоме майно належить до низьколіквідних активів, але ліквідність різна для різних видів нерухомості. Наведена в табл. 3.8 градація ліквідності не призначена для порівняння нерухомого майна з іншими активами, вона передбачає лише порівняння різних видів нерухомості між собою. Слід мати на увазі, що ліквідність нерухомого майна значною мірою залежить від запрошеної на неї ціни: якщо запрошувана ціна земельної ділянки у приміській зоні Києва становить 1000 дол/м², а земельної ділянки біля віддаленого хутора – 100 грн/га, друга ділянка може виявитися більш ліквідною. Отже, науково обгрунтована оцінка нерухомого майна, що заставляється, має дуже важливе значення. Розвиток оціночної діяльності в Україні й зумовлена ним поява незалежних оціночних інституцій не знімають відповідальності банку перед своїми кредиторами і законом за обгрунтованість оцінки заставленого майна.

На підставі характеристик табл. 3.6 зроблена оцінка ліквідності в кількох адміністративних районах України (табл. 3.9)

Дані таблиці 3.7 усереднені і не означають, наприклад, що всі без винятку земельні ділянки в Олевському районі є сумнівними з точки зору їх використання як предмета застави. В кожному із наведених районів земельні ділянки розрізняються за родючістю, місцезорозташуванням та іншими ознаками і характеризуються різною ліквідністю. Але оцінці ліквідності земельних ділянок на підставі природометричних моделей притаманні недоліки самих моделей, описаних вище.

Іпотечні відносини потребують визначення ступеня ліквідності предмета застави, який відбивається в заставній ціні. Заставна ціна – це сподівана ціна продажу предмета застави за мінусом кредитних ризиків. Отже, узгодження суми кредиту з вартістю застави при відомій сподіваній ціні продажу означає:

- 1) оцінку кредитних ризиків;
- 2) визначення заставної ціни.

У більшості країн з розвинутим іпотечним кредитуванням, а також країн, що проводять реформи, межа іпотечної позики щодо розрахованої банками сподіваної ціни продажу заставленого майна визначена законодавчо. Наприклад, згідно з параграфом 11 німецького Закону «Про іпотечні банки», межа позички визначається в розмірі 3/5 (або 60 %) розрахованої вартості заставленого майна. Лише в цих межах іпотечні банки Німеччини мають право емісії закладних іпотечних зобов'язань. Як правило, іпотечні банки Німеччини надають кредити в обсязі до 80 % заставленого нерухомого майна [50].

У Польщі, Словаччині та Угорщині межа рефінансування виданих позичок за рахунок іпотечних закладних зобов'язань визначена в розмірі 60 % вартості заставленої нерухомості, в Чехії – 70 %. Обмеження для позичок, які перевищують межі емісії і внаслідок цього не можуть рефінансуватися за рахунок закладних зобов'язань, визначені в Польщі в розмірі 10 % позичкового фонду іпотечного банку, в Словаччині – 15 %. Крім того, у Польщі встановлена межа для індивідуального кредиту на рівні 80 % заставленої нерухомості. В Угорщині банки можуть надавати позички до 70 % оцінюваної вартості нерухомості, яка пропонується для їх забезпечення [57].

В Україні також необхідні законодавчі визначення меж іпотечного кредитування та емісії іпотечних цінних паперів. З урахуванням сучасної економічної ситуації, вважається доцільним визначити такі межі: індивідуального іпотечного кредиту – до 80 % від вартості заставленої нерухомості; рефінансування виданих позичок за рахунок іпотечних боргових зобов'язань – до 50 % від цієї вартості. Обсяг індивідуального кредиту повинен визначатися у встановлених законом межах з урахуванням конкретних ризиків, обумовлених, насамперед:

- 1) проблемами ліквідності заставленого майна в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань;
- 2) терміном кредитування (чим довший термін кредитування, тим більша непевність, зокрема, щодо можливої ціни продажу предмета застави).

Кручок С. І. пропонує обсяг кредиту під заставу нерухомого майна обмежувати залежно від його терміну та ліквідності нерухомого

$$НЦд = НЦ_{IУГ} \times \frac{Бд}{Б} \times П \times Kp \times Kм \times Kc \times Kг, \quad (3.12)$$

де $НЦд$ – нормативна ціна земельної ділянки, грн;

$НЦ_{IУГ}$ – нормативна ціна одного умовного гектара по області, грн;

$Бд$ – бал бонітету агровиробничої групи ґрунтів оцінюваної ділянки;

$Б$ – середньозважений бал бонітету ґрунтів по області;

Kp – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки щодо пунктів збуту продукції;

Kc – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки з урахуванням інженерно-геологічних та санітарно-гігієнічних умов;

$Kм$ – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельних ділянок, розташованих у приміських зонах великих міст;

$Kг$ – коефіцієнт, який характеризує місцеположення земельних ділянок щодо господарського двору;

$П$ – площа земельної ділянки, га.

Запропонований метод не тільки не заперечує, але й передбачає застосування інших земельнооцінних методів: порівняльного, економічного, експертного, які можуть бути використані для обчислення значень коригуючих коефіцієнтів на місцезнаходження і функціональне використання земельних ділянок.

Урахування запропонованих доповнень при визначенні показників грошової оцінки забезпечить належну об'єктивність даних для вирішення практичних задач грошової оцінки земельних ресурсів іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств. Крім того, розроблена система поправочних коефіцієнтів дає змогу оцінити ступінь ліквідності земельної ділянки у якості застави для іпотечних кредитів.

Ліквідність – здатність активів використовуватися як безпосередній засіб платежів чи бути здатним до швидкого перетворення в грошову форму без суттєвої втрати своєї поточної (теперішньої) вартості [7].

Менеджмент ліквідності полягає у вдалому плануванні аграрними підприємствами та координуванні виплат за борговими зобов'язаннями з метою уникнути тимчасової неплатоспроможності.

Ліквідність інвестицій являє собою їх потенційну здатність за короткий час і без суттєвих фінансових збитків трансформуватися в грошові засоби. Для оцінки ступеня ліквідності використовують два основних критерії:

- 1) час трансформації активів у грошові засоби;
- 2) обсяг фінансових збитків (втрат), що пов'язані з цією трансформацією.

$$Kz = \frac{3}{НЦ_{1УГ}}, \quad (3.11)$$

де 3 – затрати на перевезення вантажів та людей на відстань 1 км (39,8 грн);

$НЦ_{1УГ}$ – нормативна ціна одного умовного гектара, відповідно, по Україні, області, району, грн.

Таблиця 3.5

Показники механізованих і транспортних робіт на вирощування сільськогосподарських культур і утримання худоби в господарствах Миколаївської області (на 1 км)

№ господарств	Затрати авто-транспорту, грн/га	Вартість т*км, грн	Всього т*км	Затрати ПММ	Робота тракторів, грн/га	Кількість днів	Затрати на переїзд агрегату	Відпрацьовано, люд.-дн. на 1 га	Затрати на переїзд людей	Затрати на переїзд ПММ	Сума затрат	Витрати на утрим. апарату управл.	Всього
1	12,8	0,18	71	5,3	115,3	2,8	4	6,4	6,0	4,0	38,7	7,7	46,4
2	13,2	0,2	66	5,0	91,5	2,4	4	6,6	6,0	4,0	39	7,8	46,8
3	11,1	0,24	46	3,5	61,7	1,7	3,3	6,0	6,0	3,3	30,5	6,1	36,6
4	10,7	0,2	54	4,1	70,5	2,0	3,3	5,7	6,0	3,3	33,4	6,7	40,1
5	11	0,21	52	3,9	60,8	1,8	3,3	4,6	5,4	3,3	31,2	6,2	37,4
6	7,3	0,2	37	2,9	31,9	1,1	3,3	4,7	5,4	3,3	26,6	5,3	31,9
Всього	66,1	–	326	24,7	431,7	11,7	21,2	36,3	34,8	21,2	199,4	39,8	239,2
Середнє	11,0	0,21	54	4,1	71,9	2	3,5	6,1	5,8	3,5	33,2	6,6	39,8

Примітка. Джерело: [30].

Для врахування коефіцієнта, який характеризує місцеположення земельних ділянок щодо господарського двору, рекомендуємо використати показники з табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Значення коефіцієнта, який характеризує місцеположення земельних ділянок щодо господарського двору залежно від відстані

Відстань, км	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7
Кг	1,02	1,01	1,00	0,99	0,98	0,97	0,96

Примітка. Джерело: [30].

У зв'язку з цим, формула визначення нормативної ціни земельної ділянки набуде такого вигляду [34]:

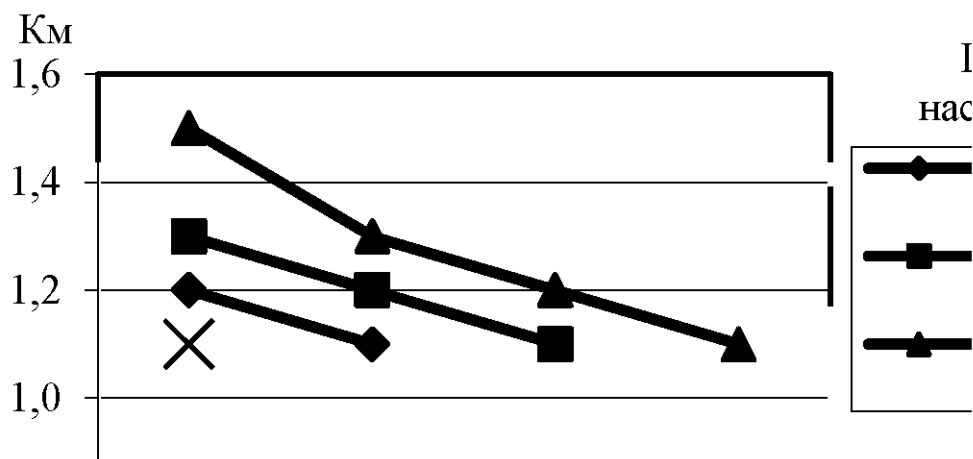

Рис. 3.4. Номограма для знаходження коефіцієнта, що характеризує місцезнаходження земельних ділянок, розташованих у приміських зонах великих міст (за даними [40])

Таблиця 3.4

Коефіцієнти, які характеризують місцезнаходження земельної ділянки з урахуванням інженерно-геологічних та санітарно-гігієнічних умов

Місцезнаходження земельної ділянки в зонах дії чинників	Значення коефіцієнта (Кс)
Схили рельєфу – 0-5°	1
Схили рельєфу – 5-7°	0,97
Схили рельєфу – >7°	0,95
Затоплюваність паводковими водами 1 %	0,95
Затоплюваність паводковими водами 4 %	0,90
Радіоактивне забруднення 4 зона	0,90
Радіоактивне забруднення 3 зона	0,80
Водоохоронна зона	0,95

Примітка. Джерело: [40].

Для визначення коефіцієнта K_2 розглянемо показники механізованих і транспортних затрат на вирощування сільськогосподарських культур і утримання худоби в господарствах Миколаївської області (табл. 3.5)

З таблиці 3.5 видно, що затрати на перевезення вантажів та людей на відстань 1 км складають 39,8 грн. Згідно зі збірником нормативів, показники затрат механізованих робіт на вирощування сільськогосподарських культур і утримання худоби взяті для відстані до 5 кілометрів, приймаємо за середню 3 км. Виходячи з цих даних, розраховується коефіцієнт, що характеризує місцеположення земельних ділянок щодо господарського двору, за формулою:

$$НЦ_{\delta} = НЦ_{lyz} \times \frac{B\delta}{B} \times П, \quad (3.10)$$

де $НЦ_{lyz}$ – нормативна ціна одного умовного гектара, відповідно, по Україні, області, району, грн;

$НЦ_{\delta}$ – нормативна ціна земельної ділянки або масиву земель, грн;

$B\delta$ – бал бонітету агровиробничої групи ґрунтів оцінюваної ділянки;

B – середньозважений бал бонітету ґрунтів;

$П$ – площа засіяна земельної ділянки або земельного масиву, га.

Якщо земельна ділянка розміщена на двох або більше агрогрупах, то для розрахунку її ціни визначається середньозважений бал бонітету. Крім бонітету як показника продуктивності землі, на її ціну впливає також місцезнаходження ділянки. Для врахування цього фактора пропонується введення коефіцієнтів:

Kp – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки щодо пунктів збуту продукції;

Kc – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельної ділянки з урахуванням інженерно-геологічних та санітарно-гігієнічних умов;

Km – коефіцієнт, що характеризує місцезнаходження земельних ділянок, розташованих у приміських зонах великих міст.

Для врахування даних коефіцієнтів рекомендується використовувати показники методики визначення ставок земельного податку за групами ґрунтів та у межах населених пунктів [39]: Kp – рис. 3.3, Km – рис. 3.4, Kc – табл. 3.4.

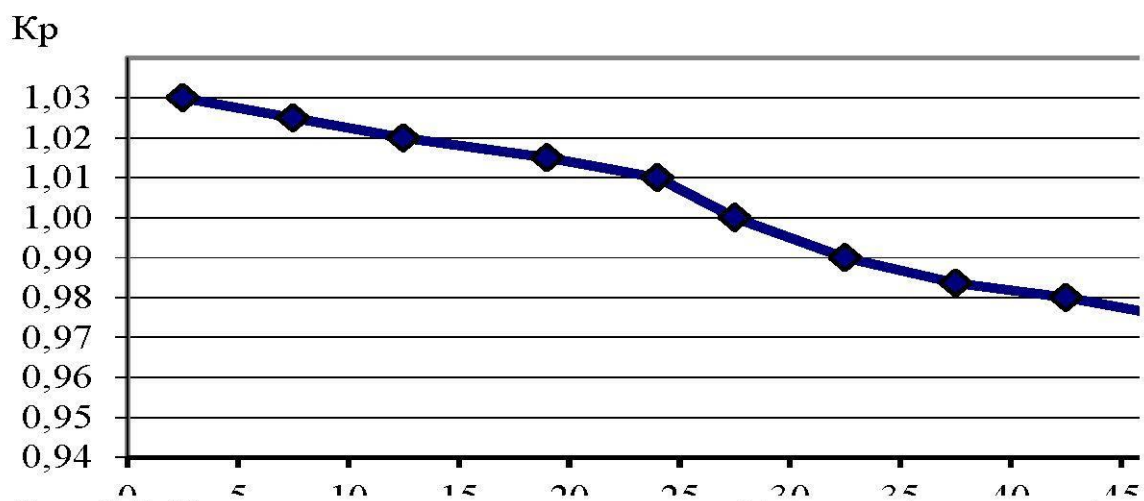

Рис. 3.3. Номограма для знаходження коефіцієнта віддаленості земельної ділянки щодо пунктів збуту продукції

$$НЦ_{1\text{гект}} = \frac{\sum_{i=1}^n ЧОД_i * ПП_i}{0,03}, \quad (3.9)$$

де $НЦ_{1\text{гект}}$ – нормативна ціна одного умовного гектара, відповідно, по Україні, області, району, грн;

$ЧОД_i$ – чистий операційний дохід i -ої культури з одного гектара, грн;

$ПП_i$ – пропорційна площа, засіяна i -ою культурою, відповідно, по Україні, області, району.

Далі, за даними бонітування ґрунтів областей, районів, сілрад та земельних ділянок обчислюється їх нормативна ціна, диференційована до якості землі і місцеположення конкретних земельних ділянок. Щорічні дані про величину чистого операційного доходу від використання земель в Україні містить статистична звітність. Бонітування ґрунтів – це їх порівняльна оцінка за якістю і продуктивністю. Останнього разу на території України воно проводилось у 1993 році як окремий вид землеоцінних робіт Інститутом землеустрою УААН та його філіями [38]. За основу визначення бонітетів приймалися природні властивості і ознаки ґрунтів:

- вміст гумусу в орному шарі;
- глибина гумусових горизонтів;
- вміст фізичної глини;
- кислотність ґрунтів;
- змитість ґрунтів [38].

Вихідні дані збиралися за останні 13-14 років, і формування їх у масиві інформації та наступне опрацювання здійснювалися у межах природно сільськогосподарських районів. Бонітети розраховувалися стосовно еталонної агровиробничої групи для сільськогосподарської культури і таким чином трансформувалися у показники, які характеризують агроекологічні умови [48].

Бонітування ґрунтів проводиться за стобальною шкалою, де за 100 балів приймають найбільш родючі ґрунти, на яких при середньому рівні агротехніки отримують максимальний урожай озимого жита – 20 ц/га, картоплі – 180 ц/га, льону на волокно – 5 ц/га, цукрового буряка – 300 ц/га.

З огляду на те, що зміни у продуктивності землі за природними властивостями різко не відрізняються під час оцінки земель, доцільно надавати перевагу бонітуванню ґрунтів, показники якого більш стабільні у часі, ніж показники економічної оцінки земель. Визначення ціни сільськогосподарських земель конкретної ділянки проводиться за формулою [29]:

Грошовий еквівалент бала залежить від співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію і ресурси, необхідні для її виробництва (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Грошовий еквівалент бала комплексної оцінки ріллі,
визначений на основі природометричної моделі «Земля»**

Рік	Грошовий еквівалент бала			
	В доларах США		В національній валюті	
	USD	%	UAH	%
1996	1,299	100,0	2,376	100,0
1997	1,347	103,7	2,508	105,6
1998	1,257	96,8	3,080	129,6
1999	1,090	83,9	4,598	193,5
2000	1,089	83,8	6,534	275,0

Природометричні моделі дають високу точність розрахунку земельної ренти, а на її підставі – і грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Але недоліком цього методу є великий обсяг початкових параметрів, для отримання деяких з них необхідні додаткові спеціальні дослідження, бо вони швидко змінюються. Крім цього, адекватність математичного описання взаємозалежності між ними потребує періодичної перевірки моделей.

З аналізу існуючих методів грошової оцінки земельних ресурсів і їх недоліків нами пропонується другий метод, який базується на капіталізації чистого операційного доходу і бонітуванні ґрунтів.

Щоб усунути недолік однобічності грошової оцінки землі на підставі врожайності зернових, пропонується ріллю України, області, району представити у вигляді умовного гектара, засіяного всіма культурами пропорційно площинам, засіяним відповідними культурами по Україні, області, району [27].

Така модель дає повну картину сільськогосподарського виробництва на орних землях у ринкових умовах, а статистичні дані за певний період дозволяють отримати об'єктивні тенденції і спрогнозувати обсяги посівних площ. Чистий операційний дохід, отриманий з умовного гектара, дає повну картину отримання доходу з гектара ріллі як у цілому по Україні, так і по області, району. Термін і відсоток капіталізації беремо загальноприйняті – 33 роки і 3 %, відповідно. Відношення операційного доходу до ставки капіталізації (0,03) визначають нормативну ціну 1 га ріллі, відповідно, по Україні, області, району за формулою:

- еродованість, % слабо-, середньо- або сильноеродованої площі;
- рельєф і конфігурація земельної ділянки, коефіцієнт;
- радіаційне забруднення ділянки, Кі/км²;
- хімічне забруднення ділянки, мг/кг ґрунту;
- гідротермічний коефіцієнт Селянинова, ГТК;
- частка перезволоженої ріллі, %;
- наявність і стан зрошувальної чи осушувальної мережі, коефіцієнт;
- спосіб поливу, коефіцієнт;
- рівень забезпечення поливних норм, %;
- сума ефективних температур, t °С;
- відстань від ділянки до найближчого населеного пункту, км;
- стан доріг до найближчого населеного пункту, коефіцієнт;
- чисельність жителів у найближчому населеному пункті, чол.;
- площа сільськогосподарських угідь, віднесених до найближчого населеного пункту, га;
- відстань до найближчої залізничної станції, км;
- стан доріг до найближчої залізничної станції, коефіцієнт;
- відстань до найближчого порту (пристані), км;
- стан доріг до найближчого порту (пристані), коефіцієнт;
- відстань до районного центру, км;
- стан доріг до районного центру, коефіцієнт;
- чисельність жителів у районному центрі, тис. чол.;
- відстань до найближчого міста (селища), км;
- стан доріг до найближчого міста (селища), коефіцієнт;
- чисельність жителів у найближчому місті (селища), чол.;
- коефіцієнт входження в приміську зону великих міст та міських агломерацій;
- коефіцієнти, які враховують вплив специфічних факторів.

Відбір суттєвих факторів і адекватне математичне описання взаємозалежності між ними дозволяє з достатньою точністю виміряти земельну ренту – спочатку в балах, а потім, через грошовий еквівалент бала, в грошових одиницях. Оцінка земельної ренти на основі моделі «Земля» визначається за формулою:

$$HP = EG \times B, \quad (3.8)$$

де HP – нормативна земельна рента, гр. од./га;

EG – грошовий еквівалент бала, гр. од./бал;

B – комплексна оцінка сільськогосподарського угіддя (ріллі, сінокоосу, пасовища), бали.

суттєвим недоліком вищесказаної методики є неможливість оцінити ступінь ліквідності земельних ресурсів, що дуже важливо для діяльності іпотечного банку.

Крім вищевикладеної офіційної тимчасової методики грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, існують інші методики, зокрема розроблені Національним аграрним університетом на базі природометричних моделей «Земля», «Сінокіс», «Пасовище» і «Сад». Перші три дозволяють обчислити нормативну земельну ренту, яку здатні приносити рілля, сінокіс та пасовище, остання – нормативний дохід, який включає нормативний прибуток від багаторічних насаджень і ренти від земельної ділянки під ними.

Термін «природометрична модель» завдячує своїй появі такому науковому напрямку, як аграрна природометрія, що поєднує природничі науки з математикою і математичною статистикою. Природометрія не розкриває суті природних процесів, а математично описує взаємозалежності між цими процесами та вплив людини на них і є основою природометричного моделювання.

Природометрична модель «Земля» описує вплив основних факторів на родючість ріллі та ренти, яку вона приносить. Модель враховує основні агрохімічні характеристики ґрунту, волого- і теплозабезпеченість земельної ділянки, інтенсивність ерозії, зручність ділянки для обробітки, її екологічний стан і місцезорозташування.

Природометричні моделі «Сінокіс» і «Пасовище» враховують потенційну родючість кормових угідь, умови їх зволоження, інтенсивність ерозії, придатність для механізованого збирання врожаю (для сінокосів), екологічний стан і місцезорозташування.

Оцінка ріллі та кормових угідь проводиться в балах (оцінка родючості, комплексна оцінка, пропорційна земельній ренті). Зокрема модель «Земля» (6-та версія) визначає комплексну оцінку ріллі залежно від таких факторів:

- вміст гумусу в орному шарі, %;
- наявність доступних форм N, P₂O₅, K₂O в ґрунті, мг/кг ґрунту;
- внесення органічних добрив (із виділенням їх видів), т/га;
- внесення мінеральних добрив (із виділенням N, P₂O₅, K₂O), кг діючої речовини/га;
- механічний склад ґрунту, коефіцієнт;
- ґрунтоутворювальна порода, коефіцієнт;
- реакція ґрунтового розчину, рН;
- наявність солей Na у вбирному комплексі ґрунту, %;
- оглеєння, коефіцієнт;

2. Не достовірні дані матеріалів земельної звітності щодо кількості і складу земельних угідь на території господарств. Це призвело до того, що сільськогосподарські підприємства намагалися «не засвічувати» частину сільськогосподарських угідь з метою отримання кращих показників на 100 га угідь та ріллі. Так, наприклад, індексована грошова оцінка земель ріллі Волинської та Рівненської областей на підставі загального рентного доходу по зернових культурах, значна територія яких розміщена на Поліссі, станом на 01.01.2010 р. складає, відповідно, 11 375 грн та 11 931 грн, що вище, ніж грошова оцінка Миколаївської області (10 017 грн), представленої родючими ґрунтами.

3. Дані про затрати та урожайність сільськогосподарських культур, які брали з річних звітів господарств, не завжди були достовірними.

4. Роботи проводилися за загальносоюзною методикою, де для різних земельнооцінних районів були взяті різні еталонні ґрунти, в результаті чого були отримані локальні шкали, які характеризували окремі регіони і не могли використовуватися при порівнянні оцінки земель господарств, які входили в різні земельнооцінні райони.

5. Невдало були підібрані коефіцієнти до даних оцінки земель для поліпшення кормових угідь на богарних землях та торфовищах, які в поліських районах з високим процентом кормових угідь на богарних і осушених землях дали недостовірну інформацію, порівняно з районами лісостепу.

6. В умовах ринку змінилася структура посівних площ, що значно вплинуло на основні показники, за якими була проведена загальна економічна оцінка земель, а саме: валова продукція, окупність затрат та диференціальний дохід.

7. Неадекватність виробничих умов того часу і сьогодення.

З огляду на перелічені вище недоліки щодо об'єктивності показників економічної оцінки земель, розрахованих за даними статистичної звітності господарств, можна погодитись, що фактичні багаторічні показники урожайності культур, окупності затрат та диференціальний дохід характеризують не оцінку землі, а оцінку господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Щодо економічної оцінки земель необхідно визнати, що проведення її за шкалами по земельнооцінних районах при різних рівнях затрат на вирощування сільськогосподарських культур фактично відображало не цінність землі, а стан використання земель за їх продуктивністю, окупністю затрат і дохідністю. Даний метод є досить трудомістким і сумнівно достовірним, оскільки базові дані швидко змінюється. Ще одним

рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва. В результаті аграрні підприємства не спроможні брати в оренду або купувати землю за високими цінами.

По-друге, недостатньо висока вартість земельних угідь пояснюється невисокою щільністю населення в районах сільськогосподарського виробництва та незначним попитом на земельні ділянки для будівництва об'єктів інфраструктури (доріг, залізниць, аеропортів, житлових комплексів тощо). Так, у переважній більшості європейських держав з високим рівнем урбанізації земельні ділянки сільськогосподарського призначення продаються за достатньо високими цінами. Тим самим створюються умови для розвитку великих міст та захисту інтересів дрібних фермерів, які за рахунок продажу відповідних земельних площ отримують додаткові кошти для розширення товарного виробництва.

Наукові основи грошової оцінки земель закладені в постанові Кабінету Міністрів України «Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» № 213 від 25.03.1995 року [40], яка має ряд суттєвих недоліків. Місцезнаходження земельних ділянок, яке має важливе значення, в даній методиці враховується лише як чинник відстані щодо пунктів збуту сільськогосподарської продукції та баз постачання господарств матеріальними ресурсами. Застосування даної методики в існуючих умовах потребує цілого ряду припущень стосовно визначення рентного доходу та норми його капіталізації. Рентний дохід створюється при виробництві зернових культур і визначений за даними економічної оцінки земель, проведеної у 1988 році. Показник економічної оцінки земель за диференціальним доходом є матеріальною основою диференціальної ренти, створеної на кращих і середніх землях. Однак, як зазначав В. В. Докучаєв, виводити оцінку земель з метою оподаткування, хоч із середньої, але дійсної (фактичної) урожайності, було б неправильно, оскільки «...земля, в яку вкладені знання і праця, буде більш урожайною, ніж земля, про поліпшення якої господар турбується мало. Оцінка урожайності землі буде в даному разі просто податком на інтелігентність господаря». Крім того, економічна оцінка земель, проведена в 1988 році, мала такі недоліки [29]:

1. Оцінка рентного доходу тільки по виробництву зернових культур обмежує її точність. Обґрунтування про те, що вони вирощуються практично на всіх ґрунтах, недосконале, оскільки соняшник або амарант теж ростуть майже на всіх землях і більш рентабельні, ніж зернові.

обсягах сукупного попиту (внутрішні потреби + експортні угоди): при незначному коливанні виробництва від рівня потреб річна відсоткова ставка по кредитах може дорівнювати 3-12 %, а при нестабільному виробництві (з відповідними коливаннями цін, а значить, великій вірогідності існування неконкурентного середовища) – 30-120 %. Річна відсоткова ставка може бути зменшена лише шляхом стабілізації сільськогосподарського виробництва, а не голосуванням на засіданнях Верховної Ради. В останньому випадку вітчизняний земельний іпотечний банк чекатиме гірка доля банку «Україна».

Чого ж земля в Україні оцінюється більше, ніж вона приносить дохід? Де ринки збуту? Хто бажає у нас купити продукцію і збільшити доходи наших товаровиробників (а відповідно, і ціну землі), враховуючи, що країни ЄС повністю забезпечують себе сільськогосподарською продукцією, окрім олії, борошна, цитрусових і деяких овочевих культур? Причому при конкретних рівнях продуктивності сільськогосподарських культур і тварин (зернових – 40 ц/га, картоплі – 250 ц/га, овочів – 300 ц/га, цукрових буряків – 350 ц/га, соняшнику – 25 ц/га, корів – 4 000 кг, приросту за добу живої маси великої рогатої худоби – 0,75 кг, свиней – 0,4 кг) для забезпечення сукупного внутрішнього і зовнішнього попиту потрібно всього 15-16 млн га ріллі (без урахування кормових культур – кукурудзи, кормових коренеплодів, однорічних і багаторічних трав) із 33 млн га в Україні. І тільки при обсягах споживання продуктів харчування за раціональними нормами і таких же обсягах експорту потреба у ріллі зросте до 22,7 млн га (без урахування кормових культур) [10].

Спроби запровадити оцінку земель України в світових цінах дають ще вищі показники, ніж нормативна оцінка [8]. В основу таких показників закладене співставлення якості земель однорідного типу в різних країнах, на основі якого визначали ціну земельних ресурсів. У результаті такого порівняння виявилось, що земля гіршої, ніж українська, якості коштує в Німеччині за 1 га близько 14 000 євро, 5 000 доларів – у США. З цього деякі вчені зробили висновок, що чорноземи України повинні продаватися не менше як за 8 000 доларів за 1 га. Насправді, ціна 1 га в Україні набагато менша, і лише майбутньому може наблизитись до цієї позначки. Це обумовлено кількома чинниками. По-перше, наявність численних адміністративних перешкод на ринках сільськогосподарської продукції (ускладнена процедура сертифікації експорту, обов'язкове страхування посівів сільськогосподарських культур, надмірна роль на ринку зернових культур ДАК «Хліб України», періодичні зміни ставок експортного мита на соняшник та цукор тощо) ніяк не підвищують

підприємств після збільшення більш ніж у 20 разів питомої ваги кредитів в обігових коштах. Головним є питання повернення кредиту, що пов'язано з ціною землі і її застави. Основне в оцінці землі – її продуктивність і одержання ренти, величина якої залежить від продуктивності товарної або реалізаційної ринкової ціни, а не від валового виробництва сільськогосподарської продукції. Аргумент на користь використання зернових у якості чинника оцінки землі тільки тому, що зернові вирощуються практично на всіх землях, є недоказовим. У структурі затрат споживчого кошика населення України на зерно припадає близько 20 %.

Ціна землі в країнах світу зростала зі збільшенням внутрішнього споживання продуктів харчування і обсягів експорту продукції. Для прикладу наведемо взаємозв'язок товарного потенціалу аграрного сектора і ціни землі в США. Так товарна продукція (реалізація) в 1939 р. у США склала 6,7 млрд дол, в 1964 р. – 45,3 млрд дол, а ціна землі, відповідно, 79,3 дол за 1 гектар [21]. Унаслідок постійного збільшення сукупних доходів населення збільшувались обсяги споживання продукції і експорту, скорочувалися затрати постійного і змінного капіталу на одиницю продукції та, відповідно, зростали ціни на землю, за 1 гектар: 388 дол (1970 р.), 1 451 дол (1980 р.), 2 033 дол (1982 р.). У результаті законодавчого обмеження виробництва кукурудзи, в США ціна землі у 1987 р. склала всього 1 354 дол [55].

Яка може бути ціна землі в Україні, якщо ми споживаємо (за даними вибіркового обстеження умов життя домашніх господарств України у 2000 р.) продуктів харчування всього на 13,5 млрд дол США (в т. ч. на 3,3 млрд дол – вироблено і спожито домашніми господарствами) і експортовано на 2 млрд доларів [20]. Причому за вартістю продукція переробки (вартість сировини + вартість переробки + ринкова маржа) становить 48,4 відсотки вартості споживчого кошика (враховуючи, що в Україні не розвинута ринкова інфраструктура, вартість сировини становить приблизно 50 відсотків). Тому власне вартість сільськогосподарської продукції, що вироблена сільськогосподарськими товаровиробниками для кінцевого споживання, складала 10,2 млрд дол ($13,5 - 13,5 \times 0,484 \times 0,5$), а з обсягами експорту (не враховуючи доданої вартості в переробній промисловості) – 12 млрд доларів. За умови, якби рівень рентабельності досяг 10 відсотків при 30-відсотковій річній позичковій ставці по кредитах, ціна землі склала б 3,6 млрд дол ($((12 - 12/1,1)/0,3)$), а в розрахунку на 1 га ріллі – всього 109 дол США (580 грн), або була б майже в 20 разів менша за офіційну ціну землі [20]. Річна відсоткова ставка по кредитах залежить від рівня стабільності виробництва в

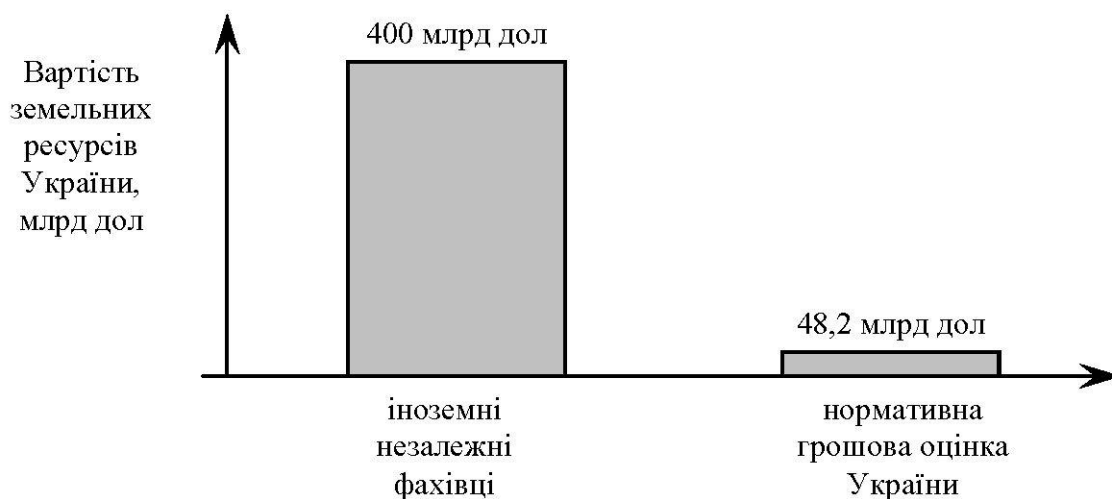

Рис. 3.1. Грошова оцінка ріллі по Україні
(www.telerating.com.ua)

При цьому звернемо увагу, що нормативна грошова оцінка 1 га ріллі значно нижче за ціни в розвинутих країнах (рис. 3.2).

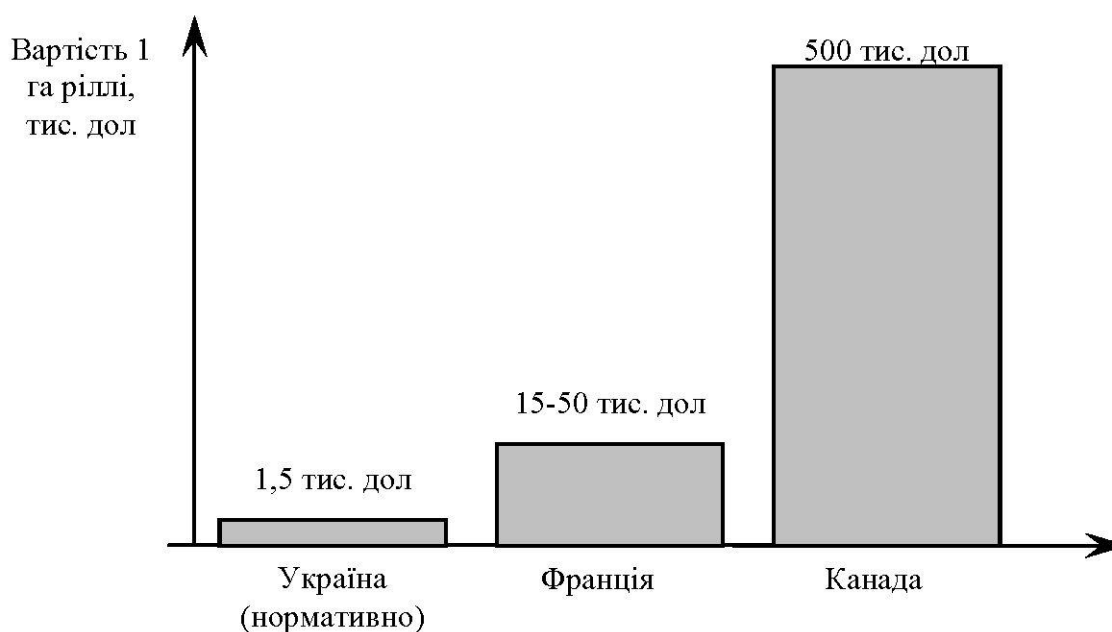

Рис. 3.2. Нормативна грошова оцінка ріллі порівняно з іноземними державами

Але якщо прийняти нормативну грошову оцінку 48,2 млрд дол США, то можна сказати, що сільське господарство має значний кредитний потенціал через іпотеку під заставу землі. Немає ніякого сумніву, що ефективність застосування іпотеки залежить від реальної ціни землі, яка, в свою чергу, залежить від доходності АПК. Основна мета застави – кредитне обслуговування сільськогосподарських

За методичним підходом, що базується на зіставленні цін продажу подібних земельних ділянок, вартість земельної ділянки визначається на рівні цін, що склалися на ринку. При цьому вартість встановлюється шляхом унесення поправок до цін продажу подібних земельних ділянок, що враховують відмінності в умовах угод та характеристиках, які впливають на вартість. Скоригована ціна продажу подібної земельної ділянки визначається за формулою:

$$Ц_{за} = Ц_a + \sum_{j=1}^m \Delta Ц_{aj}, \quad (3.6)$$

де $Ц_{за}$ – скоригована ціна продажу a -ої подібної земельної ділянки (у гривнях);

$Ц_a$ – фактична ціна продажу a -ої подібної земельної ділянки (у гривнях);

m – кількість факторів порівняння;

$\Delta Ц_{aj}$ – різниця (поправки) в ціні продажу a -ої подібної земельної ділянки стосовно ділянки, що оцінюється, за j -им фактором порівняння.

Вартість земельної ділянки визначається як медіанне або модальне значення отриманих результатів.

Методичний підхід, що базується на врахуванні витрат на земельні поліпшення, використовується для оцінки поліпшених земельних ділянок або земельних ділянок, поліпшення яких передбачається, за умови найбільш ефективного їх використання (фактичного чи умовного). При цьому вартість земельної ділянки визначається за формулою:

$$Ц_v = Ц_o - В_{oe}, \quad (3.7)$$

де $Ц_v$ – вартість земельної ділянки, визначена шляхом урахування витрат на земельні поліпшення (у гривнях);

$Ц_o$ – очікуваний дохід від продажу поліпшеної земельної ділянки чи капіталізований чистий операційний або рентний дохід від її використання (у гривнях);

$В_{oe}$ – витрати на поліпшення землі (у гривнях).

Для визначення поточної вартості майбутніх доходів та витрат, що нерівномірно розподіляються у часі, проводиться дисконтування відповідних грошових потоків.

У процесі аналізу різних методик грошової оцінки земельних ресурсів були виявлені наступні особливості. Згідно з нормативною грошовою оцінкою, вся рілля на території України (32 478,4 тис. га) оцінюється в 385,6 млрд грн, або 48,2 млрд дол США, що у 8,3 рази менше, ніж за оцінками іноземних фахівців (рис. 3.1).

найбільш ефективного використання з урахуванням встановлених обтяжень та обмежень.

Чистий операційний дохід визначається на основі аналізу ринкових ставок орендної плати за землю.

Рентний дохід розраховується як різниця між очікуваним доходом від вирощуваної продукції (фактичної або умовної) та виробничими витратами і прибутком виробника.

Для поліпшеної земельної ділянки дохід із землі визначається шляхом розподілу загального доходу між її фізичними компонентами – землею та земельними поліпшеннями.

Пряма капіталізація ґрунтується на припущенні про постійність та незмінність грошового потоку від використання земельної ділянки. При цьому вартість земельної ділянки визначається за формулою:

$$Ц_{кп} = Д_о / С_к \quad (3.4)$$

де $Ц_{кп}$ – вартість земельної ділянки, визначена шляхом прямої капіталізації (у гривнях);

$Д_о$ – чистий операційний або рентний дохід (у гривнях);

$С_к$ – ставка капіталізації.

Непряма капіталізація ґрунтується на припущенні про обмеженість та змінність грошового потоку від використання земельної ділянки протягом певного періоду з наступним її продажем на ринку. При цьому вартість земельної ділянки визначається за формулою:

$$Ц_{кн} = \sum_{i=1}^t \frac{Д_{оі}}{(1 + С_к)^i} + P_t, \quad (3.5)$$

де $Ц_{кн}$ – вартість земельної ділянки, визначена шляхом непрямой капіталізації (у гривнях);

P – поточна вартість реверсії;

t – період (у роках), який враховується при непрямій капіталізації операційного або рентного доходу;

$Д_{оі}$ – очікуваний чистий операційний або рентний дохід за i -ий рік (у гривнях).

Ставки капіталізації визначаються характерним співвідношенням між чистим операційним доходом та ціною продажу подібних земельних ділянок або шляхом розрахунку на основі норми віддачі на інвестований у земельну ділянку капітал, з урахуванням змін у вартості грошей. Ставка капіталізації для землі може бути визначена також як різниця між загальною ставкою капіталізації для поліпшення земельної ділянки та нормою повернення капіталу з урахуванням питомої ваги вартості земельних поліпшень. Нормативна ставка капіталізації дорівнює 0,035.

$R\partial(p)$ – диференційований рентний дохід за економічною оцінкою по виробництву зернових культур з орних земель за оцінкою всіх угідь по області чи адміністративному району (у грош. одиницях);

$R\partial(y)$ – диференційований рентний дохід за економічною оцінкою по виробництву зернових культур з орних земель за оцінкою всіх угідь по Україні (у грош. одиницях).

За відсутності економічної оцінки орних земель по виробництву зернових культур у розрахунках використовуються показники економічної оцінки земель під зерновими культурами в цілому.

Загальний рентний дохід розраховується шляхом додавання диференційованого рентного доходу з орних земель по області (у центнерах зерна), визначений за формулою 3.3, до абсолютного рентного доходу (постійна величина, яка дорівнює по Україні на 1 га – 1,6 ц).

Грошова оцінка гектара орних земель по областях та адміністративних районах визначається за формулою 3.2.

Грошова оцінка сільськогосподарських земель була проведена станом на 01.07.1995 року і підлягає індексації станом на 01.01.2010 року на коефіцієнт 3,2, який визначається, виходячи з добутку коефіцієнтів індексацій за 1996 рік – 1,703, за 1997 рік – 1,059, за 1998 рік – 1,006, за 1999 рік – 1,127, за 2000 рік – 1,182, за 2001 рік – 1,02, за 2005 рік – 1,035, за 2007 рік – 1,028, за 2008 рік – 1,152, за 2009 рік – 1,059. У 2002, 2003, 2004 та 2006 роках індексація не проводилась, оскільки коефіцієнт індексації, який розраховується, виходячи з середньорічного індексу інфляції за 2002 та 2003 роки, відповідно до Порядку «Про проведення індексації грошової оцінки земель» № 783 від 12.05.2000 року, не перевищував одиниці.

Таким чином, нормативна грошова оцінка 1 га ріллі по Україні на 01.01.2010 року складає $3\ 710 \times 3,2 = 11\ 872$ грн/га, а по Миколаївській області – $3\ 130 \times 3,2 = 10\ 016$ грн/га.

Експертна грошова оцінка сільськогосподарських земель здійснюється згідно з «Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок» № 1531 від 11.10.2002 року [46].

Експертна грошова оцінка сільськогосподарських земель здійснюється на підставі таких методичних підходів:

- капіталізація чистого операційного або рентного доходу;
- зіставлення цін подібних земельних ділянок;
- урахування витрат на земельне поліпшення.

Методичний підхід, що базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу (фактичного або очікуваного), передбачає визначення розміру вартості земельної ділянки залежно від

для розрахунків за економічною оцінкою земель із виробництва зернових культур є те, що вони вирощуються практично на всіх ґрунтах. В умовах інфляції рентний дохід обчислюється в натуральних одиницях (центнерах зерна), який переводиться у вартісний вигляд за поточними або реалізаційними світовими цінами. Величина грошової оцінки є добутком річного рентного доходу і терміну його капіталізації. Термін капіталізації складає 33 роки. Грошова оцінка здійснюється окремо по орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами.

Для визначення грошової оцінки землі по Україні розраховується диференційований рентний дохід з орних земель за економічною оцінкою із виробництва зернових культур (у центнерах зерна) за формулою:

$$P_{\partial n} = (U \times C - Z - Z \times K_{nr}) / C, \quad (3.1)$$

де $P_{\partial n}$ – диференційований рентний дохід з орних земель (у центнерах зерна);

U – урожайність зернових з гектара (у центнерах зерна);

C – ціна реалізації центнера зерна;

Z – виробничі затрати на гектар;

K_{nr} – коефіцієнт норми рентабельності.

Крім диференційованого рентного доходу з орних земель у сільському господарстві, за умов використання гірших земель, створюється абсолютний рентний дохід (P_{an}), який додається до диференційованого рентного доходу з орних земель, і, таким чином, обчислюється загальний рентний дохід ($P_{\partial n}$).

Грошова оцінка орних земель визначається за формулою:

$$G_{oz} = P_{\partial n} \times C \times T_k, \quad (3.2)$$

де G_{oz} – грошова оцінка гектара орних земель по Україні (у гривнях);

$P_{\partial n}$ – загальний рентний дохід (у центнерах);

C – ціна центнера зерна;

T_k – термін капіталізації рентного доходу (в роках), який встановлюється на рівні 33 років.

Грошова оцінка земель по областях та адміністративних районах проводиться на підставі економічної оцінки земель, коли розраховується диференційований рентний дохід, за формулою:

$$P_{\partial n}(p) = (P_{\partial n}(y) \times P_{\partial}(p)) / P_{\partial}(y), \quad (3.3)$$

де $P_{\partial n}(p)$ – диференційований рентний дохід з орних земель по області (у центнерах зерна);

$P_{\partial n}(y)$ – диференційований рентний дохід з орних земель по Україні (у центнерах зерна);

3.2. Іпотечне кредитування сільськогосподарських підприємств

Грошова оцінка земельних ресурсів, згідно з законом України «Про оцінку земель» № 1378-IV від 11.12.2003 року, поділяється на нормативну і експертну (стаття 5). Нормативна грошова оцінка ділянок здійснюється на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» № 213 від 25.03.1995 року [40] та Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення доповнень до Методики грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» № 864 від 31.10.1995 року. Згідно з п. 1.3, «грошова оцінка земель здійснюється з метою створення умов для економічного регулювання земельних відносин при передачі земель у власність, спадщину, під заставу, при даруванні, купівлі-продажу земельної ділянки та права оренди, визначенні ставок земельного податку, ціноутворенні, обліку сукупної вартості основних засобів виробництва, визначенні розмірів внеску до статутних фондів колективних сільськогосподарських підприємств, акціонерних товариств, об'єднань, кооперативів». Інформаційною базою для оцінки земель сільськогосподарського призначення є матеріали державного земельного кадастру (кількісна і якісна характеристика земель, економічна оцінка земель), матеріали внутрігосподарського землеустрою, проекти формування території і встановлення меж сільських, селищних Рад, встановлення меж населених пунктів, матеріали інвентаризації земель усіх категорій. Грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення, на які відсутні матеріали економічної оцінки, визначається за аналогічними агровиробничими групами ґрунтів, які до них прилягають. На гірших землях, на яких не створюється диференційований рентний дохід, грошова оцінка земель визначається величиною абсолютного рентного доходу – 1,6 ц зерна з гектара.

В основу визначення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення (далі – земель) покладеться рентний дохід, що створюється при виробництві зернових культур і визначається за даними економічної оцінки земель, проведеної у 1988 році. Підставою

Кузьменко О. Б.

щодо їх усунення; забезпечення додержання власниками землі та землекористувачами стандартів і нормативів у сфері охорони та використання земель; запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, забезпечення цільового витрачання коштів на ґрунтоохоронні заходи.

– виконано роботу щодо захисту прибережної смуги Щербанівського водосховища у Вознесенському районі від ерозії шляхом берегоукріплення на суму 200 тис. грн;

– розроблено три робочих проекти розмежування земель державної та комунальної власності на суму 50 тис. грн.

За рахунок коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, сплачено 260 тис. грн. ВАТ «Облагропромтехніка» за виконані роботи з розкорчовування списаних багаторічних насаджень у ВАТ «Оксамит» Жовтневого району. Дійсно, ці заходи є вкрай важливими для забезпечення охорони земельних ресурсів, підвищення їх біопродуктивного потенціалу. Проте слід зазначити, що станом на 1 січня 2008 року на рахунках обласної ради та місцевих рад знаходилося коштів, що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, у сумі 12 млн 815 тис. грн, з них на рахунок обласної ради – 2 млн 724 тис. грн, що в 60 разів перевищує суму коштів, які були виділені фактично на здійснення заходів з охорони землі згідно з Програмою розвитку земельних відносин.

Аналізуючи стан фінансового забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів Миколаївської області, можна зробити висновок, що воно є вкрай недостатнім для забезпечення належної охорони і розширеного відтворення земельних ресурсів у напрямі їх сталого розвитку, подальшого підвищення ефективності їх використання. Так місцевими бюджетами на фінансування робіт, пов'язаних з раціональним використанням земель в області, виділено коштів на суму 1 193,2, грн, що становить лише 0,9 % від загальної потреби в коштах. На заходи, що передбачені на охорону земель, виділено лише 12,3 % від запланованого обсягу.

Таким чином, на рівні вищих органів влади потрібно здійснювати дійсний контроль за цільовим використанням коштів, передбачених на раціональне використання і охорону земель. Розуміючи це, 19 червня 2003 р. Президент України підписав Закон України «Про державний контроль за використанням і охороною земель», основні завдання якого полягають у наступному: забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами земельного законодавства України; забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання землі; запобігання порушенням законодавства України у сфері використання і охорони земель, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів